

Bílé - Biele Karpaty

2/2020

50 Kč / 2 €

Rok orchidejí

*Lesní
školka*

*Moštujeme
20 let*

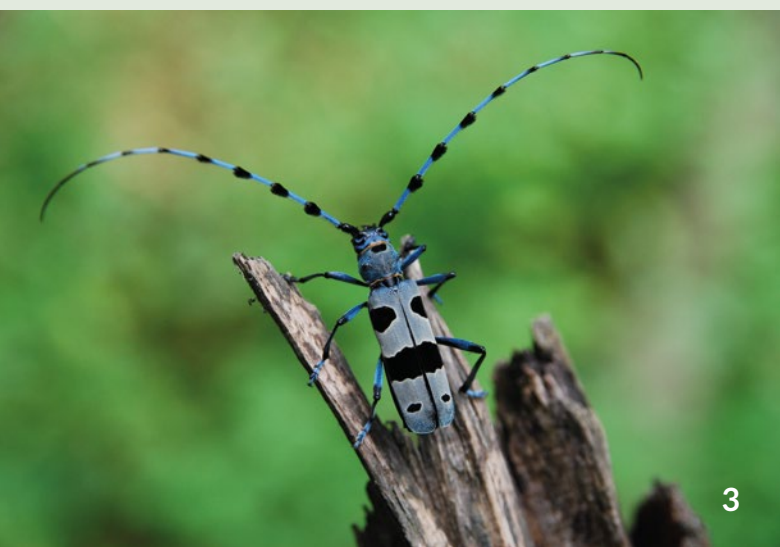
*40 let
CHKO*

*Tesařská
dílna*

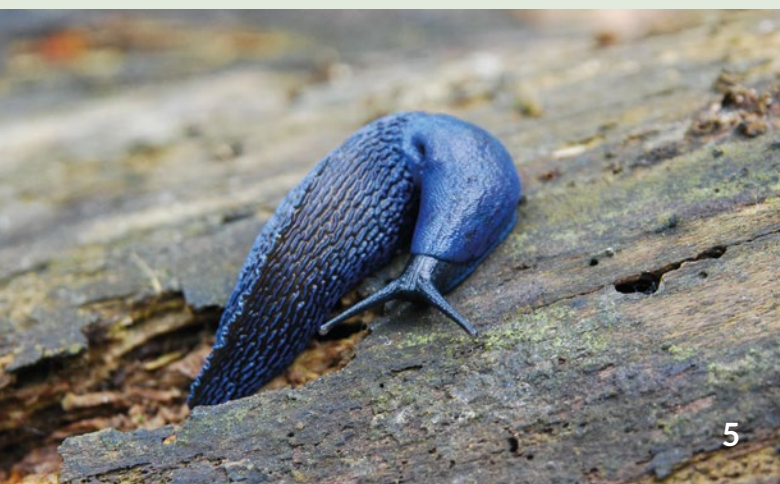
1

3

4

5

2

Bělokarpacká velká pěťka

- 1 Kobylka zavalitá (Foto Libor Ambrozek)
- 2 Strakapoud bělohřbetý (Foto Enrico Gombala)
- 3 Tesařík alpský (Foto Bohumil Jagoš)
- 4 Užovka stromová (Foto Bohumil Jagoš)
- 5 Modranka karpatská (Foto Bohumil Jagoš)

Obsah

ÚVODNÍK	
Čtyřicet let Chráněné krajinné oblasti Bílé Karpaty	1
NÁŠ ROZHOVOR	
Učitelka v důchodě – ochránářkou stále	2
UČÍME SA ODMALIČKA	
Lesní školka Na mezi	4
AKCE V BÍLÝCH KARPATECH	
XXXX. tradiční kosení bělokarpackých luk	5
Tesařská dílna na Žitkové	6
OVOCE NAŠICH DĚDŮ	
Moštujeme 20 let	7
PORTRÉT	
Slamienkár zo Štefanovej	8
ZPRÁVY ZE SPRÁVY	
Motýli zahalení tmou	9
Pojďte s námi do přírody!	9
40 LET CHKO BÍLÉ KARPATY	
Z historie CHKO Bílé Karpaty	10
Od vzniku Správy CHKO po slavnostní vyhlášení	11
Víte o CHKO Bílé Karpaty, že...?	12
Chráníme krajinu 40 let	15
ROK ORCHIDEJÍ	
Orchideje	17
Péče o orchideje	19
Hmyzovník Holubyho – klenot mezi klenotmi	20
RECENZE	
Měli odvahu žít	21
POHÁDKA	
O květech orchidejí	22
PRO CHYTRÉ DĚTI	
Zimní soutěž o orchidejové tričko	23

Čtyřicet let Chráněné krajinné oblasti Bílé Karpaty

V životě lidském je 40 let věkem, kdy je člověk stále plný síly, ale už má za sebou nejen jeden šrám a možná první vrásky, ale také má mnohem jasněji v tom, kam směřovat svou životní cestu. Podívejme se tedy na to, jak prožily svých 40 let Bílé Karpaty, a zkusme se zamyslet nad tím, kam dál budou směřovat.

Chráněná krajinná oblast Bílé Karpaty byla zřízena výnosem Ministerstva kultury ČSR č. j. 17.644/80 ze dne 3. 11. 1980. Hodnoty Bílých Karpat si však dobře uvědomovali místní znalci a odborníci již před tímto datem a intenzivně se podíleli na přípravě podkladů pro její vyhlášení.

Bílé Karpaty jsou jedinečným územím z pohledu druhové rozmanitosti, zachovalosti přírody i místní kultury. Celá oblast byla po staletí kultivována člověkem, a to zejména v její jižní části. Historicky docházelo v rámci hospodářského využívání krajiny k rozsáhlému odlesnění, které mělo často charakter krajinářských úprav citlivě využívajících zdejší přírodní podmínky. Výsledkem jsou jedinečné květnaté louky s roztroušenými dřevinami, představující dnes typický krajinný ráz Bílých Karpat.

Harmonická krajina Bílých Karpat s vysokými přírodními hodnotami byla v rámci programu Člověk a biosféra (MAB) organizace UNESCO zařazena dne 15. 4. 1996 mezi světové biosférické rezervace. Dalším významným oceněním, kterého se krajině Bílých Karpat dostalo v roce 2000, je Evropský diplom chráněných území. Jedná se o prestižní ocenění, které Rada Evropy uděluje významným chráněným územím, a opětovně je prověřována jeho oprávněnost.

Vyslovíme-li Bílé Karpaty, většinou se nám okamžitě vybaví orchidejové louky. Krajina luk a pastvin s bohatým výskytem orchidejí patří k druhově nejbohatším rostlinným společenstvům, a to jak v evropském, tak ve světovém kontextu.

I po důkladných revizích drží zdejší louky čtyři světové rekordy v počtu druhů na plochách od 0,1 do 49 m². Konkrétně na Porážkách bylo zaznamenáno 109 druhů na 16 m².

Neméně cenným prvkem jsou rozsáhlé lesní komplexy v centrální a severní části pohoří s celou řadou typických prvků karpatské zvěřiny a květeny. Z původních převážně bukových komplexů zůstaly bez většího narušení zachovány hlavně dvě významné lokality – oblast Vlárského průsmyku a masiv Velké Javořiny.

Bílé Karpaty patří k velmi zajímavým územím i z hlediska zoologického. Impozantní je zejména výskyt třetiny až dvou třetin druhů skupin bezobratlých ČR.

Je tedy zřejmé, že Bílé Karpaty byly právem vyhlášeny chráněnou krajinnou oblastí a jeho hodnoty byly oceněny i za hranicí České republiky.

Co všechno se ale těch 40 let v Bílých Karpatech dělo. Po zřízení CHKO byla díky obětavé práci desítek dobrovolníků a pracovníků státní správy vyhlášena maloplošná zvláště chráněná území, a tak byla ochráněna nejcennější území před intenzivním zemědělským využitím. V současné době je jich na území CHKO Bílé Karpaty 52. Byly zatravněny stovky hektarů dříve rozoraných ploch a vyčištěny stovky hektarů ploch zarostlých náletovými dřevinami. Zákonem č. 114/1992 Sb., o ochraně přírody a krajiny, se staly správy CHKO orgánem ochrany přírody, a hrají tak důležitou roli v rámci správních řízení vedených na území CHKO. Jednou

Foto Ivana Jongepierová

z nejdůležitějších věcí, které mají zásadní vliv na způsob obhospodařování a využívání CHKO, je intenzivní a systematické provádění botanických a zoologických průzkumů. Velmi důležitá pro zachování a zlepšování stavu krajiny je také možnost využívat jak národní, tak evropské finanční prostředky. Díky nim je možné zajistit mozaikové seče, pastvu, údržbu mokřadů, budování drobných vodních ploch, zlepšení stavu lesa, výsadby stromů a další opatření.

A co vidíme do budoucna jako nejdůležitější? Dobré vztahy se všemi, kteří hospodaří a žijí v krajině Bílých Karpat. Jsou to zemědělci, drobní hospodáři, lesníci, starostové, nevládní organizace a další, bez jejichž pochopení a spolupráce by nebylo možné krajinu Bílých Karpat zachovat a zlepšovat. V úvodu jsem začala příměrem o člověku a k člověku bych se chtěla i teď vrátit. Jak bylo řečeno, harmonickou krajinu Bílých Karpat vytvořil v převážné míře relativně citlivým využíváním člověk a je jím stále využívána. Přestože se někdy hned neshodneme v názorech na stavby, územní plány, komplexní pozemkové úpravy, způsob obhospodařování a využívání krajiny, věřte, že si spolupráce s vámi všemi vážíme a chceme v ní pokračovat. Krajina Bílých Karpat za těch 40 let sice už taky utrpěla nějakou tu drobnou vrásku, která jí nepřidá na kráse, ale přejme jí, aby těch vrásek bylo co nejméně. Směřujme tedy společně její cestu tak, aby si co nejdéle zachovala svoji malebnost, přírodní hodnoty a kulturní tradice a svojí unikátností oslovila i další generace, neboť příroda je naše dědictví i budoucnost.

Ing. Jiřina Gaťáková
ředitelka regionálního pracoviště
Agentury ochrany přírody a krajiny ČR,
Správy CHKO Bílé Karpaty

Lopenické Bošáčky (Foto Libor Ambrozek)

Učitelka v důchodě – ochránářkou stále

Asi není lepší osoby, ve které se spojuje 40. výročí CHKO Bílé Karpaty a akce Rok orchidejí, než Vlasta Ondrová (*1942) ze Slavkova. Už více než čtyřicet let dobrovolně chrání přírodu kolem své obce v jihozápadní části Bílých Karpat a má slabost zejména pro vstavače čili orchideje.

Kde se tvá vášeň pro přírodu vzala?

Ani nevím. Chodila jsem na ekonomickou školu, kde se biologie ani neučí. A na vysoké škole jsem studovala češtinu a ruštinu. Také to nemám od rodičů, kteří na procházky přírodou neměli čas. Od dětství jsem s bratrem a s kamarády prostě chodila na hříby, na bylinky nebo jen tak. Potom jaksi poctivěji s manželem, který je lesák a myslivec.

Co tě v té přírodě zajímá především?

Mám zájem o zvířata, ptáky, motýly, hmyz, všechno – tedy o přírodu jako celek. Ale asi nejvíce mě baví kytičky, protože v tom jsou Bílé Karpaty fenoménem, který snad nikoho nenechá chladným. Jsem šťastná, že jsou Bílé Karpaty mým domovem.

Příroda mě tahá ven, dává mi to mnohem více než sedět doma a dívat se na televizi, ale někteří to nechápou. Teta mi říkala: „Proč si radší nelehneš? Uvidíš, jak tě budou bolet nohy!“ No, nohy mne bolí, to je pravda – klouby a tak. Ale v přírodě člověk odpočívá úplně jinak než u těch reklam a laciných pořadů.

Je dobré, že do přírody teď chodí hodně lidí, ale chtěla bych se na ně obrátit

a vzkázat jim, ať chodí, ale přírodě neublíží. Často tam vidím lidi s volně puštěným psem. Další šlapají po kytkách, jezdí na kolech, na čtyřkolkách nebo autem na loukách místo po cestě a nechápou, že takto něco ničí. Pravidelně vidím vyležená kola od fotografů, kteří tam fotili jednu orchidej.

To mně velice vadí, a proto bych se přimlouvala, abychom turisty do přírody moc nelákali. Zdejší pěkné louky jsou na to příliš zranitelné.

Orchideje jsou jednou z tvých oblíbených rostlin. Pamatuješ si na nějaký silný zážitek při setkání s nimi?

Určitě, to bylo, když jsem narazila na sklenobýl. Nikdy jsem tuto tajuplnou kytku neviděla až – mám to tady napsané – v roce 1998, kdy jsem byla v lese u Vápenek s kamarádem, který měl za úkol něco fotografovat. Rozhlížela jsem se jen tak, viděla jsem nějaké rostlinky, samorostlík klasnatý tam kvetl, najednou mi padly oči k němu a hned jsem věděla, že je to on, sklenobýl. Poznala jsem ho podle obrázků z nějaké publikace. Byl to obrovský zážitek, protože mnoho desítek let ho v Karpatech nikdo neviděl.

Také nikdy nezapomenu na objev toříčů včelonosných u základní školy v Dolním Němčí, kde jsem učila. To bylo v devadesátých letech, když jsme na jaře čistili chodníky a pod okny ředitelny a sborovny jsme vytrhávali plevel. A teď jeden kluk volal: „Paní učitelko, tady roste něco pěkného.“ Dobře si toho všiml – představte si, kdyby to byl kdokoli jiný... Původní dvě rostlinky toříče byly na kraji trávníku, ale další rok jsme jich našli po celém pásu širokém asi tři metry mezi chodníkem a budovou. Od té doby tam kvetou každý rok, letos jsme jich napočítali jedenadvacet.

Můžeš porovnat kvalitu přírody tehdy a nyní?

Co se týká orchidejí, těch ubývá, alespoň některých druhů. Třeba prstnatec bezový, u toho vidím takový úbytek, že na ně

Foto Jan W. Jongepier

kterých místech – kde byly tisíce, nebo i více – nezůstal ani jeden. Bohužel nevím, čím je to dané. Avšak kukaček letos bylo dost a také vstavače bledé se pořád na mnoha místech vyskytují hojně. Můj manžel na jaře objevil tady poblíž nové místo, houštinu s dvěma stovkami těchto „pallensů“.

Nezůstalo to jen u pozorování, ale hlavně na začátku existence CHKO ses orchidejemi zabývala i cíleněji.

Ano, tehdejší botanik správy CHKO Vladimír Růžička spolu s dalšími ochránáři, jako je Jindřich Šmiták nebo Matilda Játlová, hledali lokality s výskytem vzácných rostlin, aby je mohli vyhlásit jako chráněné přírodní výtvoř, jak se rezervacím tehdy říkalo. K tomu potřebovali místní znalce, jako jsem byla já. Spolu jsme chodili do terénu, kde jsem jim ukazovala místa s pestrou a vzácnou květenou, a přitom jsem se víc naučila o tom, jak se různé druhy orchidejí od sebe liší a jak se jmenují.

To byla i doba, kdy školský odbor okresu Uherské Hradiště po mně chtěl, abych po květnatých loukách provázela exkurze pro učitele biologie v rámci DVPP (dalšího vzdělávání pedagogických pracovníků). To byla ode mě pěkná drzost! Ale zvládla jsem to. Chodili jsme se dívat nejen na orchideje na Drahy, ale třeba i na sněženky na Javořinu. Potěšilo mě, že poptávka po těchto exkurzích zůstala i po zrušení okresů.

Setkala ses v přírodě někdy i s nějakými nešvary?

Problémy byly s lokalitou Za lesem pod Javořinou, kde rostou šafrány bělokvě-

Mezi tisíci mečíků (Foto Petr Slinták)

té. Hospodařilo se tam nevhodně a jeden rok na té ploše byla taková bílá vrstva hnojiva, že jsem měla strach, jestli to vůbec něco mohlo přežít. Naštěstí to hnojení pak přestalo.

Pak si pamatuji, jak se v roce 1975 rozorala Miládka a skoro celé Slavkovské louky. Byla to smutná událost, ale na druhou stranu mě příroda neklamala, když jsem první rok po zásahu objevila v obilí stovky(!) mečíků. Mám z toho ještě někde fotku. Po pár letech však už zmizely.

Ale samozřejmě největším průšvihem bylo, když družstevníci na Porážkách provedli takzvanou rekultivaci – vytrhali stromy, bagrem to srovnali, a tím se pak pustil sesuv. Zmizely téměř všechny vzácné všivce, zůstalo jich jen pár. To bylo ještě pár let před vyhlášením CHKO. Tak jsme s manželem udělali všechno, co jsme mohli, abychom všivce zachránili. Ne my sami. Vladimír Růžička se staral

kala jedna skupina na druhou, odchytla jsem je a probírali jsme výstavu. Dále jsme měli přírodovědecký kroužek a založili ekocentrum, které se v roce 1997 dostalo pod křídla Českého svazu ochránců přírody.

Pantoflíček funguje pořád. Pořádá pravidelné aktivity pro děti ke Dni Země, Dni dětí, Dni stromů, dále vycházky do přírody, uklizení odpadů a jiné. Také pečuje o mokřadní lokality Kolo a Kolo 2, které každoročně kosíme a uklízíme. Postavili jsme zde i informační panel a obnovili jsme tamní studánku. (Nutno dodat, že aby zde mohla zabezpečit populaci orchidejí, Vlasta Ondrová si Kolo směníla za pole po rodičích – JWJ.)

Dále děláme jednorázové brigády, například sázení stromů nebo obnovení alejí – za loňský rok jsme vysadili kolem 180 stromků. Snad nejkrásnější, ale dost náročná akce byla záchrana prastaré hrušně na hranici katastrů Slavkova a Horního Němčí. Tam byla projektována zpevněná polní cesta a kvůli tomu měla tato úctyhodná hrušň spadnout. Naštěstí k tomu nedošlo, cesta strom nakonec obchází, hrušň se stala oficiálně památným stromem a pak v celostátní soutěži Strom roku 2011 ještě vyhrála druhé místo.

Jak bys hodnotila těch 40 let CHKO?

Po podpisu ministra Klusáka pod vyhlášovacím dekretem se vlastně moc nezměnilo, ze začátku to bylo ještě takové bezzubé. Zemědělci hnojili dál. Ale teď se správa opravdu snaží přírodu a krajinu udržet v původním stavu, a dokonce napravit špatné stavy, které jsme zdědili. Řada věcí je určitě daleko lepší než na začátku existence CHKO.

Nicméně se domnívám, že by měla být zřízena strážní služba, třeba na těch Porážkách v době květu všivců a pantoflíčků. I obecně kvůli bezohlednému chování některých návštěvníků, kterých je čím dál více. Další věc, která se mi nelíbí, je, že se objevují rostliny, které sem nepatří. Mám teď na mysli pár případů v Přírodní rezervaci Drahy nebo len rakouský, který se sem tam vysazuje. Je

Na poznávací exkurzi, květen 2010
(Foto Jaroslav Hrabec)

to pěkná kytka, ale nepatří do zdejší přírody. Ale úplně nejvíc mně vadí, jak moc peníze a nešťastný způsob dotací dokázaly zdevastovat naše lesy a pole.

Už máš svůj věk, máš pořád ještě sílu přírodu aktivně chránit?

No, hledám už svého nástupce na vedení ZO ČSOP Pantoflíček, ale ještě bych ráda zrealizovala projekt na zřízení tří tůň u potoka Kazivce na Slavkovských loukách a vysadila nějaké aleje, které tady máme rozjednané. Také bych ráda obě Kola dotáhla do příznivého stavu a pokračovala ve spolupráci s naším starostou ve věci ozeleňování krajiny. Dokud mi zdraví slouží...

Jan W. Jongepier

Výstava ve vestibulu ZŠ Dolní Němčí
(Foto Jitka Bartošová)

o rozmnožení posledních všivců a jejich návrat na lokalitu, do obnovy a následné údržby lokality bylo zapojeno hnutí Brontosaurus a studenti Přírodovědecké fakulty Univerzity Palackého v Olomouci. K tomu jsme jim my pochopitelně poskytovali veškeré zázemí.

Kromě těchto, řekněme, individuálních akcí zaměřených na ochranu přírody jsi také založila organizaci, která se tím zabývá.

Myslíš Pantoflíček. Ano, bylo to v roce 1989, kdy pan ředitel základní školy v Dolním Němčí Ludvík Zimčík za mnou přišel, protože se objevila možnost financování ekologické výchovy. Tak jsme napsali projekt mj. na trvalou výstavu Příroda Bílých Karpat do vestibulu školy. Tu navštěvovalo hodně dětí i z okolí, protože sem jezdily na plavání, a když tam če-

„Zahrádka“ Vlasty Ondrové
(Foto archiv Vlasty Ondrové)

Lesní školka Na mezi

Být celý den na čerstvém vzduchu, usínat za klapotu dešťových kapek, poznávat a prožívat jednotlivá roční období a zároveň porozumět přírodě, hmyzu, květinám nebo vytvářet výrobky z kamenů, klacíků či hlíny? I tak může vypadat dnešní školka. Tedy ta lesní.

Foto Marie Liferenková

Tento druh školky už funguje třetím rokem také v Radějově. Přírodní školku Na mezi bude letos navštěvovat okolo deseti dětí.

„K myšlence lesní školky nás přivedly naše děti. Chtěli jsme jim umožnit navštěvovat školku, kde budou trávit velkou část dne venku, poznávat přírodu a mimo jiné budou také moct volně rozvíjet své pohybové schopnosti. Založili jsme spolek, k dispozici jsme měli vhodný pozemek, manžel postavil dřevěnou maringotku, oslovili jsme rodiče, přidalo se několik dětí a mohli jsme začít,“ říká ke vzniku alternativy klasických státních školek předsedkyně spolku Na mezi Marie Liferenková, která se do projektu pustila společně s manželem Martinem a kamarádkou Veronikou Smaženkou.

Základ

Hlavní myšlenkou těchto stále rozšiřnějších školek, určených pro děti od tří do šesti let, je trávit převážnou část dne venku. Děti přitom doprovází průvodkyně, které tak mohou být přítomny tomu, jak se školčátka učí spontánně prožitkem, osobní zkušeností a zážitkem. Zároveň je však důležité podporovat týmovou spolupráci, stejně jako individualitu každého dítěte. Důraz se klade i na rozvíjení jem-

né a hrubé motoriky, kreativitu a fantazii dětí a v neposlední řadě také na zdraví nejmenších. Při pobytu venku za jakéhokoliv počasí se totiž děti otužují, a posilují tak svou imunitu.

„Školka funguje jeden den v týdnu, a to v pátek. Naše zázemí tvoří maringotka, kterou lze v případě potřeby vytopit kamny. Využíváme ji k odpolednímu odpočinku, při velmi nepříznivém počasí a máme zde uložené náhradní oblečení a pomůcky, jako jsou knížky o přírodě, výtvarné potřeby a další věci jako například lupy k pozorování přírody. Jako toaleta slouží dětem kadibudka,“ vyjmenovává pro někoho polní podmínky Marie Liferenková. Součástí zázemí je také krytá pergola, kde děti za nepříznivého počasí obědvají či tvoří. Nechybí ani pískoviště, houpačka nebo lana na stromech, kameny a dřevěné klády a také v křoví vysečené bludiště.

Den ve školce

Kdo by čekal, že je den v alternativní školce bez nějaké koncepce, spletl by se. Po příchodu se děti s průvodkyněmi uvítají v ranním kruhu, kde se všichni podělí o to, jak se mají nebo co je u nich nového. Zároveň se děti dozví, co je ten den čeká, a nechybí ani zpěv či hra na hudeb-

ní nástroj. „Po svačině většinou vyrážíme na výpravu nebo procházku, tvoříme nebo vyrábíme. Také si povídáme o různých tématech, která se pojí s obdobím, které právě prožíváme, a také o tom, co při pobytu v přírodě objevíme a co děti zaujme, ať už jsou to stopy, zvířata či rostliny.

Po společném obědě, na jehož přípravě se děti podílí, školčátka odpočívají venku či v maringotce u pohádky a, pokud potřebují, spí. Po odpočinku tráví čas venku volnou hrou nebo tvořením a postupně si je rodiče vyzvedávají,“ popisuje průběh dne Marie Liferenková a dodává, že nechybí ani výlety, ať už na Holý vrch, Žerotín, za koníky do Tvarožné Lhoty nebo za koupáním na Lučinu. Děti navštívily i místního včelaře nebo byly s místním myslivcem na výpravě v lese. Rodiče dětí se potkávají i mimo školku, například u táboráku nebo při společném stanování.

Čerstvý vzduch

A jaký je o přírodní školku Na mezi zájem? Kromě místních dětí z Radějova do školky dochází i děti z Vracova či Strážnice, zájem byl i ze Sudoměřic nebo Skalice. Někteří rodiče berou lesní školku jako zpestření k té klasické, kdy chtějí, aby se jejich děti pohybovaly volně v přírodě, mohly řídit, běhat a skákat, aby trávily více času venku a poznávaly svět kolem sebe. „Do lesní školky dá dítě rodič, kterému nevadí, že se jeho dítě čabrá v kalužích, hraje se s blátem a je špinavé. Že dítě nemá takové pohodlí, jako kdyby bylo uvnitř, ale zato po většinu dne dýchá čerstvý vzduch,“ myslí si průvodkyně dětí.

Díky rostoucímu zájmu rodičů se uvažuje o rozšíření provozu o další den. Záleží však na finančních možnostech. Tím, že není školka zapsaná v rejstříku Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy, ale jde o klub, žije především z příspěvků rodičů a také z finanční podpory obce.

Zuzana Černá

Foto Marie Liferenková

XXXX. tradiční kosení bělokarpatských luk

Kromě CHKO Bílé Karpaty slaví letos 40. výročí i dobrovolnická akce Tradiční kosení bělokarpatských luk na Valašskokloboucku. Ta proběhla poprvé v létě roku 1981, necelý rok po vzniku CHKO, a každoročně se opakuje až dodnes. Za obdivuhodným udržováním této již čtyřicetileté tradice stojí Mirek Janík (72) a „jeho“ KOSENKA.

Název akce původně zněl *Memoriál kamaráda Toma*, pak se změnil na *Tradiční kosení bělokarpatských luk*, dnes s přídavkem „a škola ochrany přírody a krajiny“, protože se nejen kosí, seká a nutně i vaří a baví, ale probíhají zde i přednášky a krátké kurzy. Začátečníci jsou školeni v tom, jak zacházet s kosou a jak ji bezpečně brousit nebo proč se sečením rostlin chrání příroda. Letos byla akce inzerována jako *Jubilejní kosení ...* a její součástí byla novinka „čtyřicetihodinová štafeta v kosení na pohodu“.

To, co však celou dobu zůstává stejné, je termín: první a druhý týden v červenci. Nemodernizovalo se ani nářadí, vybavení nebo technologie. Pořád se seče kosou, vaří se v polní kuchyni, bydlí se ve stanech nebo pod širákem. Také se zůstalo u principu, že nikdo se nemusí přihlašovat, nikdo se nemusí odhlašovat. Jako za starých časů – řeklo se, kdy se budou séct louky, a přišel pomáhat ten, kdo z dědiny chtěl a mohl.

Ale zpět k roku 2020. Mirek Janík může být spokojený, protože letošní ročník *Tradičního kosení* se vydařil po všech stránkách. Nejen že přišlo pracovat dost zájemců a atmosféra byla výborná, ale hlavně to, že se i přes deštivé počasí podařilo obě rezervace a další louky v I. zóně CHKO pokosit a seno (pro místní chovatele) z nich sklídit.

Jan W. Jongepier

Brigáda vznikla jako tramská akce poté, co dr. Vladimír Růžička, pracovník Správy CHKO, Mirka navštívil, aby pomohl vytipovat cenné lokality k vyhlášení jako chráněné přírodní výtvoř (CHPV, nyní přírodní rezervace či památky).

Některé louky nad Klobouky tehdy už roky nikdo nekosil a postupně zarůstaly náletovými dřevinami. Při společném setkání dr. Růžička upozornil na to, že louky potřebují pravidelnou péči, jinak by tamní orchideje i další vzácné rostliny brzo zmizely. Konkrétně se jednalo o pět lokalit, ze kterých si KOSENKA vzala postupně na starost čtyři: Javorůvky, Bílé potoky, Dobšena a Tomašítkova lúka. Postupně přibýly do péče i další louky v I. zóně CHKO Bílé Karpaty.

Začátky

Mirek Janík tehdy měl jako člen ochrannářské organizace TIS již pět let zkušenosti se sekáním luk, čištěním studánek, sbíráním kamenů na polích atd. Ostatně se TIS pak přetřansformoval do Českého svazu ochránců přírody a o asi deset let později si valašskokloboučtí ochránáři pod jeho záštitou vymysleli pro svůj kolektiv jméno KOSENKA – zkratka pro „Karpatské ochrannářské sdružení ekologů, nepolitiků, křesťanů a altruistů“.

První brigáda se uskutečnila na Javorůvkách za účasti sedmi dobrovolníků a od té doby se každý rok vracela stále větší skupina. Bohužel po třiatřiceti letech věrné péče území vykoupila jedna soukromá osoba, která KOSENKU vyhnala z pravidelné údržby. Tímto se stala hlavní základnou pro každoroční táboř Přírodní rezervace Bílé potoky. Louky i mokřad v této rezervaci dobrovolníci již

kosili od té doby (1985), co akce probíhá ve dvou (týdenních) turnusech.

Při brigádnické akci se ale nejedná jen o sečení. Travní porosty se na Bílých potocích za tu dobu rozrostly zhruba o třetinu plochy. Dříve byla celá dolní strana zarostlá náletovými dřevinami, ale po pracném vyčištění této části to dnes začíná vypadat znovu jako louka a vyskytují se zde už desítky druhů lučních rostlin, mimo jiné díky využití semenného materiálu ze zachovalých částí luk. Podobně rozšířili účastníci Tradičního kosení i výměru lučních porostů na lokalitě Dobšena, kde se v posledních letech odehrává druhý turnus.

Vývoj programu

S narůstajícím počtem zájemců se vyvíjel i program a měnil se název akce. Sedmý ročník už navštívilo 120 mladých i starších lidí, letos se jich za dva týdny vystřídalo celkem 170. Krásnou věcí přitom je, že přišli i potomci (dokonce i vnuci) těch, kteří sem chodili už v osmdesátých letech.

Foto archiv ZO ČSOP KOSENKA

Tesařská dílna na Žitkové

Obnovená Janušova chalupa, květen 2019 (Foto Lucie Svrčková)

Poslední z desíti objektů zapsaných jako nemovitá kulturní památka na Žitkové se nachází v části Doliny a je mezi místními znám jako Janušova chalupa. V roce 2016 ji zakoupili Marek a Marcela Matějko, kteří areál venkovského domu postupně obnovují.

Když usedlost tehdy objevili, obytný dům z nepálených cihel byl v neutěšeném a havarijním stavu a šel k zániku. Jediné na něm však bylo, že jeho původní stav byl úplně dochován – v minulosti nebyly provedené žádné stavební zásahy nebo úpravy. To Matějky velmi zaujalo, a tak se rozhodli vzít si úvěr, ruinu na Žitkové koupit a věnovat svůj čas a energii na uchování něčeho, co bude dalším generacím svědkem života zdejšího lidu. Mají i vizi vytvořit zde malé muzeum kopaničářské lidové architektury a kultury.

Obytný dům

Myšlenka byla v podstatě jednoduchá, ale při samotném získání objektu do vlastnictví narazili na problémy. Až po mnoha marných pokusech se jim podařilo v zahraničí dopátrat vlastníka usedlosti, který ji odkoupil po smrti posledního z Janušů. Naštěstí byl ochoten ji prodat, protože s ní neměl žádný záměr.

Po tomto zásadním kroku se manželé mohli pustit do obnovy celé usedlosti, ke které patří také ještě stodola a zatím pouze torzo chléva z lomového kamene. Vzhledem k uvedenému záměru bylo jasné, že se přitom má postupovat maximálně citlivě, s užitím tradičních postupů a materiálů, aby se uchoval genius loci tohoto místa.

Prioritou se stala oprava obytného domu, aby se zde o pracovních víkendech mohlo vařit a přespávat. K tomu však bylo nutné nejprve zjistit jeho historický vývoj a aktuální stav. Firma Thermo Sanace, s.r.o. provedla dendrologickou analýzu dochovaných dřevěných konstrukcí a rovněž lokalizovala místa, kde řádila dřevomorka, a stanovila účinná opatření vedoucí k nápravě. Na základě toho navrhla Ing. arch. Edita Vlčková obnovu, kterou pak provedla firma Hliněný dům za finanční podpory z Havarijního programu Ministerstva kultury ČR a Zlínského kraje.

Materiály jako kotovice, kámen, pálené střešní tašky aj. byly získávány od majitelů zaniklých objektů v okolí. Dřevěné konstrukce byly ručně otesány tradičním způsobem a spojené výhradně tesařskými spoji. A to, co bylo možné zachovat, například okna v jizbě, bylo restaurováno. Nutno říci, že obnova probíhala pod dohledem Národního památkového ústavu.

Stodola

Letos přišla na řadu roubená stodola, která je stará zhruba 200 let a byla poškozena vlhkostí, dřevokazným hmyzem a houbami. Aby se povědomí o lidové architektuře spojilo s tradiční tesařskou prací, byla zde 14. července uspořádána dílna, kdy

čtyři tesaři veřejnosti představili, jak budou do konce prázdnin pracovat na obnově stodoly pomocí původních nástrojů (sekery a ruční pily) a řemeslných postupů.

Několik desítek lidí se akce zúčastnilo a seznámilo se na místě s tím, jak se tradičně vyrábí trámy tesáním z kulatiny, jaké nástroje, postupy a fortel k opracování dřeva používali naši předkové, jak vznikají celodřevěné tesařské spoje aj. Mohli se přesvědčit, že tesaři používají dubové nebo bukové dřevo z lesa nad chalupou, kde dřevorubci vybrané stromy v zimě vytěžili. Záštitu nad dílnou převzali Ing. Andrea Nasswettrová, Ph.D., MBA z firmy Thermo Sanace a Jozef Štibravý, tradiční tesař a zakladatel společnosti Tesané. Kvůli velkému zájmu budou podobné akce pořádat i v dalších letech.

Plány do budoucna

V dalších letech bude třeba nahradit nepůvodní plechovou střechu stodoly, která dříve bývala došková. Pokračuje i rekonstrukce chléva a do budoucna je ještě v plánu obnova sušárny ovoce. Nezapomíná se ani na květnatou louku a sad starých odrůd ovocných stromů, které se nacházejí nad areálem kulturní památky. Snem manželů Matějkových je zachránit další objekt, zanikající historický roubený seník, jeho transferem do areálu usedlosti.

Díky aktivnímu a příkladnému přístupu majitelů nominoval Národní památkový ústav Janušovu chalupu do soutěže *Patrimonium pro Futuro 2020* v kategorii *Záchrana památky*.

Jan W. Jongepier

Dílna tradičního tesařského řemesla, červenec 2020 (Foto Olga Grossová)

Moštujeme 20 let

Když v neděli 10. září 2000 v čerstvě zrekonstruované moštárně v Hostětíně skupina řemeslníků poprvé ochutnala čerstvě vylisovaný jablečný mošt, patrně se jim ulevilo. Po ročním snažení se podařilo uvést do chodu starší, z Německa dovezenou technologii na zpracování jablečného moštu. Tu postupně instalovali a repasovali v opravené stodole na dvoře bývalé Chmelovy usedlosti ve středu dědiny. Co však tomu prvnímu koštování předcházelo a jak se moštárna vyvíjela dál?

Moštářenská nabídka: mošty a sirupy (Foto Daniel Šenkeřík)

Počátky

V roce 1990 se potkali veselší ochránci přírody s místními ovocnáři. Bavili se o tom, jaká je škoda, že se ze zahrad hornáckých obcí postupně vytrácí část ovocných odrůd, které v nich od nepaměti rostou. Rozhodli se, že se pokusí toto mizející dědictví zmapovat, a v roce 1991 u Velké nad Veličkou založili genofondový sad, ve kterém v současnosti roste 450 stromů hrušní, jablek, třešní a slivoní. Tento počín se tak asi stal počátkem malé bělo-karpatské ovocnářské „revoluce“, do které se postupně v dalších letech zapojila řada jednotlivců a organizací po celých Bílých Karpatech.

Podnětem k dalšímu „inovačnímu“ kroku se stala výstava organizovaná v roce 1996 na velvyslanectví v německém Bonnu, kdy se nesměle rodila myšlenka založit organizaci, která sdružuje jednotlivce a spolky s cílem napomáhat zachování přírodního a kulturního odkazu Bílých Karpat. Ta v roce 1998

dostala konkrétní podobu v občanském sdružení Tradice Bílých Karpat, ideově koncipovaném členy brněnské Veroniky, zejména Mirkem Kundratou a Yvonnou Gaillyovou.

Lucemburská pomoc

Právě tomuto spolku se podařilo získat grant od lucemburské nadace Hëllef fir d'Natur (česky „Pomoc přírodě“) na mapování ovocných odrůd a hlavně na zpracování ovoce – výstavbu moštárny. Lvi podíl na zdanu celého projektu měl Raymond Aendecker, kterého lze skutečně nazývat otcem moštárny.

Od léta 1999 tak na usedlosti, kterou zakoupila Nadace Veronica, se parta místních řemeslníků vedená Petrem Janůjem pustila do práce, která symbolicky vyvrcholila v září 2000 prvním lisováním jablečného moštu. Moštárna v prvním, na úrodu jablek bohatém roce zpracovala skoro 200 tun ovoce a hned od počátku se jí podaři-

lo na trh uvést též jablečný bio-mošt, tedy tradičními postupy vyrobenou jablečnou šťávu z jablek od místních ekologických zemědělců.

Další rozvoj

První bio-moštárna v České republice se měla čile k světu a již v prvním ročníku soutěže Biopotravina roku, v roce 2002, získal Jablečný bio-mošt z Hostětína první cenu. Postupně se dařilo rozšiřovat nabídku ovocných šťáv, ke kterým pak přibýly i bylinné sirupy. Právě tuto pestrou směs mohl ochutnat britský princ Charles při své návštěvě Hostětína v březnu 2010.

V dalších letech moštárna původně nainstalovanou technologii po částech obnovila. Jako první, již v roce 2007, přišel na řadu nový pásový lis, který nahradil původní hydraulický plachetkový. V roce 2011 byla vyměněna rovněž původní repasovaná lahvací linka za modernější, která umožňuje stáčet do více druhů lahví, navíc uzavřených šroubovacím uzávěrem. Významná inovace je spojena s výrobou jablečného bio octa: z původně jednorázové zakázky se postupně vyvinula nová část sortimentu. V roce 2017 se část moštárny přestavěla na malou octárnu s výkonným moderním acetátorem.

Během celé své existence slouží moštárna jako příklad či inspirace, předává své zkušenosti. Od samého počátku je nositelem a hybatelem dění kolem regionální ochranné známky *Tradice Bílých Karpat*®. Moštárna je též otevřená veřejnosti nebo drobným pěstitelům, kteří v úrodných letech vozí do moštárny své ovoce ke zpracování pro svou domácí spotřebu.

V uplynulých dvaceti letech se moštárna v Hostětíně, vlastněná spolupodílníky z neziskového sektoru, stala funkčním malým podnikem, který zpracovává přednostně místní ovocnářskou úrodu a při svém provozu zohledňuje životní prostředí.

Semper sint in flore!

Radim Machů
Hostětín

Mgr. Radim Machů je jednatelem Moštárny Hostětín s. r. o.

Slamienkár zo Štefanovej

„Volám sa Ján Patinka a venujem sa výrobe slamienok. Poďte ďalej.“ Na návštevu nás pozval posledný slamienkár z Vrbovíc, ktorý býva v osade Štefanová. Aby nebolo pochyb, ku komu idete, na poštovej schránke má napísané pekne po vrbovčiansky „Slamenkár“.

Foto Pavol Vandeliš

Čo sa za mladi naučíš

Ján Patinka má 83 rokov. Od štrnástich rokov sa venuje výrobe košíkov a ošatiek z ražnej slamy, ktoré v tomto kraji nena-zvú inak, ako „slamenky“. Spomína, ako sa tomuto starému remeslu naučil: „Pliet som sa naučil doma, pri otcovi. Oni to robili celá rodina, otec aj jeho dvaja bratia. Keď som skončil školu, nechceli ma pustiť nikde na učňovku. Otec bol súkromný roľník, mali sme pole, musel som ostať robiť na majetku, tak som začal pomáhať otcovi a skúšal som plieť.“

V rozprávaní Jána Patinku ožívajú staré časy, keď sa vo Vrbovciach plietlo v každom druhom dome. V okrúhlych alebo podlhovastých ošatkách nosili ženy chlieb do pekárne. Cesto v nich najlepšie vykyso. Slamienky sa vyrábali nielen pre vlastnú potrebu, ale aj na predaj.

Ženy ich chodili predávať nielen po okolitých dedinách, ale pešo išli až do Skalice či Strážnice. Keď postavili nové pekárne, mali slamienkári z Vrbo-

víc veľké zákazky. Pre pekárne plietol aj pán Patinka. Neskôr pracoval ako traktorista, ale pletenie ostalo jeho celoživotnou záľubou, ktorej sa opäť začal naplno venovať po odchode do dôchodku. Môžete ho stretnúť na podujatiach, ako sú dožinky v Turej Lúke, jarmok v Brezovej alebo stretnutie košíkárov v Rudníku, kde predvádza pletenie aj predáva svoje výrobky.

Ako vzniká slamienka

Najskôr treba zasiať a vypestovať raž (žito), má z našich obilnín najdlhšie steblo. Raž sa musí nakosiť kosou alebo kosákom. Ešte do-

nedávna si pán Patinka kosil sám, teraz mu už pomáhajú zaťovia. Slamu treba dôkladne očistiť, robí sa to dreveným riedkym hrebeňom. Po čistení musí ostať len holé pevné steblo bez klásku. Keď začína plieť, vezme tenký zväzok slamy, ktorý uhladí a navlečie do kovového alebo koženého prstenca. Ten zaručuje rovnakú hrúbku zväzku. Slama sa potom obšívá vrbovým prútím. Používa pri tom aj pomocnú kovovú špičku, ktorou vytvorí dierku, kam zasunie prútik. Sám hovorí, aký musí dávať sakrament-ský pozor pri šití, aby to bolo pravidelné a úhladné.

Kto nevie, asi by neuhádol, že dlhé ploché biele pásiky, ktorými sa slama špirálovito obšívá, sú vlastne rozštvrtené vrbové prúty. Ján Patinka popisuje, ako sa prúty na šitie pripravujú:

„Najlepšie prútie je, keď opadnú listy. Vtedy majú slamienkári žatvu. Prútie sa rozštiepa na štvoro, dá sa povariť, potom sa musí ošúpať a oškrabať, aby nám ostal len tenký ohybný pásik. Vrba si pestujem

pred domom. Nie je vrba ako vrba. Treba vybrať tú správnu, ktorá sa dobre štiepe.“

Výtvory Jána Patinku, to nie sú len ošatky, ale aj košíky, kabelka či klobúk. Všetko jemná precízna práca, z tenkých zväzkov slamy, zošitých pravidelným stehom. Vzory si vymyslel sám, hovorí im čipka. Vznikajú striedaním plných plôch s vlnovkami, zúbkami a špirálami. Takéto misky a košíky vyzerajú krehko, ale sú pevné. Také museli byť slamienky v minulosti, aby dlho vydržali. Jeden pochybovač chcel ošatku, ktorú vyrobil pán Patinka, prevrátiť naruby. Skúšal to on aj jeho kamaráti, ale vzdali to, nikomu sa to nepodarilo, taká bola pevná.

Učni a učnice

Výrobky Jána Patinku obdivujú doma i v zahraničí. Dostali sa do Ameriky, Talianska, Nórska. Do Kanady posielal košík plný zázvoříkov. Pýtame sa ho, či svoje remeslo niekomu odovzdáva, či sa mladí chcú učiť plieť slamienky. Naučil to vnučku, ide jej to od ruky, ale nevenuje sa pleteniu, lebo žije v Taliansku. Má aj ďalšie učnice: „Mám jednu pokračovateľku, dokáže to spraviť perfektne. Prišla do Vrbovíc z Ostravy na brigádu k staviteľom slamených domov, čo pôsobila v Štefanovej. Každý deň pravidelne chodila a pracovala so mnou. Aj materiál si vedela pripraviť, aj plieť sa naučila. Mám aj učnicu z Turej Lúky, má snahu, aj jej priateľ sa chytil. Ak budú pokračovať, bude dobre.“

Ján Patinka by bol najradšej, keby jeho učňov a učníc bolo čo najviac. Má vrúcny vzťah k svojmu remeslu a želá si, aby sa nestratilo, keď tu on už nebude. Treba sa čím skôr prihlásiť. Nájdete ho ľahko. Vo Vrbovciach v osade Štefanová hľadajte dom, ktorý má na bránke na poštovej schránke nápis „Slamenkár“.

Katarína Rajcová

Foto Katarína Rajcová

Motýli zahalení tmou

Noční motýli jsou pro mnohé neznámou a tak trochu i tajemnou skupinou hmyzu, která často uniká pozornosti. Také proto proběhla na konci prázdnin pro širokou veřejnost akce Motýli zahalení tmou.

Foto Marie Petřů

Setkání připravila Správa CHKO Bílé Karpaty ve spolupráci s VIS Bílé Karpaty s cílem nejen prezentovat metody jak tyto noční tvory pozorovat, ale také ukázat, jak nebyvale různorodá a druhově počet-

ná skupina to ve skutečnosti je.

Měli jsme štěstí na opravdu krásné druhy. Mezi prvními se na osvětleném plátně objevil sameček bekyně mnišky se svými hřebenitými tykadly. Věděli jste, že jméno bekyně je odvozeno ze starofrancouzského slova bége, které označovalo světle žlutou barvu? Právě takovou, jakou můžeme vidět na křídlech tohoto motýla. Později přilétly i vzácné druhy uvedené v červeném seznamu, jako např. bourovec švestkový, přástevník angreštový, můřička žlutoškrvná či píďalka bahenní. Co do počtu

jedinců se stal vítězem žlutokřídlec červenočárný se stovkou exemplářů.

Nebyli to ale jen motýli, které jsme ten večer mohli obdivovat. Světla přilákala např. i zákonem chráněného střevlíka Scheidlerova, známého výraznou barevnou různorodostí od fialové přes bronzovou až po zelenou.

Během celé noci jsme zaznamenali přes sto druhů, což vůbec není špatné. Svou roli v tom sehrál jistě i výběr lokality v blízkosti obce Javorník, která je obklopená mozaikou polí, luk a pastvin rozčleněných stromovými hrázemi a remízky. Významné jsou i lesní komplexy se zachovalými letitými buky a dalšími listnáči. Právě takové prostředí vytváří optimální životní podmínky druhům, kteří žijí skrytě po našem boku.

Tomáš Ernest Vondřejc

Konference odložena

Z důvodu epidemie koronaviru je termín konference k výročí 40 let vyhlášení CHKO Bílé Karpaty odložen na 5.–6. května 2021. Uzávěrka pro příspěvky do fotosoutěže je nově 31. ledna 2021.

Pojďte s námi do přírody!

Možná jste v médiích zaznamenali během jarních a letních měsíců kampaň Agentury ochrany přírody a krajiny Pojďte s námi do přírody.

Pro CHKO Bílé Karpaty byly zpracovány zatím dva výlety. První vás zavede do okolí NPR Čertoryje, kde se i na podzim lze kochat jedinečnou bělo-karpatskou krajinou. Pro milovníky valaš-

ské krajiny je potom druhý výlet vedoucí z Valašských Klobouk přes kopce na Nedašovsku s cílem na hradě Brumov. Podrobnosti obou výletů, včetně trasy a náročnosti, je možné najít v databázi www.snamidoprirody.cz.

Radomír Staš

Jde o reakci státní ochrany přírody na zvýšený zájem obyvatel o trávení volného času v české přírodě v souvislosti s omezeními, které přinesla koronavirová pandemie.

Cílem této iniciativy je pozvat návštěvníky na zajímavá místa české krajiny, na která ani zvýšený pohyb turistů nebude mít negativní dopad. Samozřejmě pokud se dodržují základní návštěvnická pravidla, která jsou rovněž součástí osvětové kampaně.

Tipy na výlety ve všech CHKO v České republice i animovaná videa o chování v chráněných územích, kterými vás provede „Rodina Veverkových“, najdete na webu www.snamidoprirody.cz.

Nedašovsko, vlevo dole PR Jalovcová stráž (Foto Bohumil Jagoš)

Z historie CHKO Bílé Karpaty

Bílé Karpaty jsem začal poznávat v roce 1950. V tomto roce jsem navštívil vrchol Javořiny, louky v okolí Radějova, na slovenské straně v okolí Květné a vápencové bradlo Vršatec. Pohoří mne zaujalo pestrostí jednotlivých ekosystémů, jejich nenarušeným stavem a nebývalou rozmanitostí rostlinných a živočišných druhů. Od té doby jsem Bílé Karpaty navštěvoval každoročně a zejména po roce 1960, kdy jsem přesídlil do Kyjova, můj průzkum bělokarpatské přírody byl stále intenzivnější.

Tehdy bylo narušování původní krajiny teprve v počátku, socialistická zemědělská výroba se postupně rozbíhala a Bílé Karpaty byly pouze místy poznamenány divokou, často nelegální výstavbou rekreačních objektů a zvyšující se návštěvností krajiny.

Foto Jan W. Jongepier

Aktiv ochrany přírody

V 60. a 70. letech jsem zastával neplacenou funkci okresního konzervátora státní ochrany přírody pod křídly odboru kultury Okresního národního výboru (ONV) Hodonín a shromáždil jsem tzv. Aktiv ochrany přírody, složený z lidí, kteří v oblasti bydleli a kterým další osud Bílých Karpat nebyl lhostejný. V tomto období jsem se seznámil s některými pracovníky Krajského střediska státní památkové péče a ochrany přírody v Brně: dr. Viktor Plevou a jeho pozdějším asistentem Ing. Jindřichem Šmitákem a dr. Matildou Játiovou. Často jsme hovořili o nutnosti ochrany přírodního prostředí Bílých Karpat a čím dál tím více se ukazovalo, že pouhá ochrana jednotlivých biotopů není dostatečně účinná a že pouze ochrana celého území formou chráněné krajinné oblasti může aspoň trochu omezit další negativní vlivy lidské činnosti.

Zemědělská družstva

Hlavní problém tkvěl v tom, že na rozdíl od horských lesů, skalisek a mokřadů šlo v případě Bílých Karpat o území,

kde měly své zájmy jednotlivé zemědělské podniky. Bylo to totiž v období, kdy bylo prosazováno zvyšování produktivity zemědělské výroby za každou cenu ve smyslu hesel, která byla namalována na povrch silnice, např. „Každá tuna obilí světový mír posílí“ nebo „Letošní žně míru, do západu díru“. Výrobní úkoly jednotlivých zemědělských družstev byly pevně stanoveny pro každou „pětiletku“, tj. pětiletý plán, a tyto úkoly byly postupně navyšovány.

Bělokarpatské louky byly po této stránce velmi atraktivní, poněvadž s využitím těžké mechanizace se zde mohlo sklízet velmi kvalitní seno za poměrně malých nákladů. Rovněž byla velmi populární tzv. rekultivace luk. To se prostě louka rozorala a následně osela kukuřicí, pšenicí apod., aby zemědělské podniky získaly nějaké výrobky navíc. Po několika letech měly být tyto pozemky znovu залучены, a to tzv. kulturními trávami, jako byla srha, bojínky, ovsík, jilek nebo kostřava luční.

Vedlejší vitaným důsledkem tohoto postupu bylo, že z luk byly odstraněny různé „plevelné“ rostliny jako vstavače, bělozářky, lilie, šalvěje a další... Pochoptelně tato a podobné bizarní technolo-

gie byly v diametrálním rozporu se zájmy ochrany přírody.

Příprava chráněné oblasti

Vytyčení hranic budoucí chráněné krajinné oblasti (CHKO) a jednotlivých přírodních rezervací bylo poměrně jednoduché – na mapě! Ve skutečnosti to byla nejobtížnější část přípravy CHKO. Avšak podařilo se dosáhnout toho, že Bílé Karpaty dostaly status „Připravovaná CHKO“, našel se jeden mzdový fond a já jsem nastoupil jako první profesionální pracovník této chráněné oblasti.

První a zásadní problém bylo záměry k ochraně přírody legalizovat. K našim plánům se muselo kladně vyjádřit asi 22 institucí, především majitel, tj. jednotlivé městské národní výbory (MNV), dále uživatel, tj. příslušný zemědělský podnik, ale také zemědělský, stavební a vodohospodářský výbor, okresní zemědělská správa, lesní závod, správa vodních toků, správa komunikací, dokonce vojenská ubytovací správa a další.

Při vyřizování těchto záležitostí jsem měl jednu velkou výhodu. Dlouhá léta jsem pracoval na úseku výroby a zajišťování osiv pro zemědělské podniky, osobně jsem se znal se všemi vedoucími pra-

Chatová výstava na Lučině u Radějova před více než 40 lety (Foto Milan Králíček)

covníky zemědělských družstev, s mnoha jsem dokonce přátelsky vycházel, ovšem i tak to byl téměř nadlidský úkol. Nicméně během dvou let se podařilo aspoň projednat a legalizovat hranice CHKO.

Kancelář

Za sídlo Správy CHKO byly vybrány dvě místnosti nevyužívaného objektu MNV Pozlovice u Luhačovic. To bylo 2 hodiny jízdy vlakem a z Luhačovic ještě hodina pěšky. Bylo by iluzorní se domnívat, že by tam za mnou jezdili pracovníci jednotlivých zemědělských podniků, např. z Hodonínska. Proto jsem si zřídil detašova-

né pracoviště ve Veselí n. Mor., domluvil jsem se s paní vedoucí domovní správy, která mně opravila a upravila dvoupokojový domeček poblíž hlavní světelné křižovatky a dokonce mně tam zařídila sprchovací box!

Takto jsme tedy rozjžděli CHKO Bílé Karpaty. Dostali jsme nějaké mzdové fondy, najal jsem si tam dva důchodce na evidenci rekreačních objektů a dostal jsem dva další pracovníky, pány Jaroslava Hrabce a Michala Gírgla. A v neposlední řadě vděčím za mnohé studentkám gymnázia, především Ludmile Žádníkové

a dalším, bez nichž by i tak obtížné začátky existence CHKO byly ještě těžší.

Milan Králíček
Kyjov

*Doc. Ing. Milan Králíček, CSc. (*1935) se podílel na přípravě podkladů pro vyhlášení CHKO Bílé Karpaty a vypracoval entomologickou expertizu tohoto pohorí. Pracoval jako první vedoucí Správy CHKO, později se věnoval ochraně rostlin a od roku 1988 přednášel entomologii na Mendelově univerzitě v Brně.*

Od vzniku Správy CHKO po slavnostní vyhlášení

Správa Chráněné krajinné oblasti, jako detašované pracoviště Krajského střediska státní památkové péče a ochrany přírody v Brně, oficiálně vznikla 1. září 1977. Odborně bylo středisko řízeno Státním ústavem památkové péče a ochrany přírody v Praze, příspěvkovou organizací Ministerstva kultury.

Když jsem na Správu o měsíc později nastoupil, již zde působili Ing. Milan Králíček jako vedoucí a pan Karel Běťák, který měl na starosti zajistit vybavení a chod kanceláří. Sídlo Správy bylo v Pozlovicích, kde jsme objekt sdíleli s místní mateřskou školou. Vzhledem k rozsáhlosti území připravované CHKO i bydliště vedoucího v Kyjově, byl v závěru roku jako detašované pracoviště Správy ještě získán malý domek ve Veselí nad Moravou na ulici Sokolovské.

Aktivity

Činnost byla v té době směřována zejména na osvětu o připravované CHKO. Objížděli jsme jednotlivé obce a kontaktovali předsedy místních národních výborů, předsedy a agronomy JZD a ředitelství státních statků (Veselí nad Moravou a Uherský Brod). Naše cestování bylo poněkud dobrodružné, jelikož jsme neměli žádné služební vozidlo a soukromé vozidlo bylo povoleno jen výjimečně. Navíc byly finanční prostředky přidělovány na měsíční cestovné minimální, takže byly vyčerpány v průběhu několika dnů. To nás přinutilo šetřit, a tak se muselo cestovat stopem, na kole i pěšky. Vel-

mi brzy jsme se tím v okolí stali natolik známí, že již mnozí pravidelní řidiči nám sami zastavovali, aniž bychom kolikrát potřebovali či chtěli.

Počátkem roku 1978 se náš kolektiv rozrostl o dalšího pracovníka, Ing. Michala Gírgla – lesníka, kterého lákala ochrana přírody. To nám umožnilo si rozdělit území budoucí CHKO dle okresů: Ing. Králíček spravoval území okresu Hodonín, Michal Gírgel dostal okres Gottwaldov a já okres Uherské Hradiště. Nutno dodat, že jsme měli na starost skutečně celé okresy, nejen části ležící v CHKO. Do léta se počet pracovníků Správy rozrostl o botanika Vladimíra Růžičku z Brna a zoologa Jaroslava Bártu z Tišnova.

Porážky

Jedním z prvních ochranných úkolů bylo zabezpečení posledních dvou přeživších kusů velmi vzácné rostliny všivce statného na Porážkách u Slavkova. Zde v předcházejících letech proběhl necitlivý pokus JZD Dolňácko Hluk o rekultivaci louky buldozerem. Důsledkem bylo jednak zničení původního společenstva, jednak aktivování do té doby stabilizova-

ných sesuvů. Díky tomu zmizely z území i desítky všivců a zůstaly jen dva kvetoucí uprostřed lokality.

Nakoupili jsme betonové sloupky, pleťo a branku a nechali se vyvézt na Porážky. Několik dnů jsme potom kopali díry, usazovali sloupky a oplocovali prameniště. Jak se však časem ukázalo zbytečně, neboť šťavnaté kořeny velmi chutnaly hlodavcům, a ti zlikvidovali i tyto zbývající rostliny. Naštěstí není příroda hloupá a pro tyto případy obstarala přelétavost semen, která postupně klíčila v dalších letech. Biologii všivce se pak intenzivně několik let věnoval dr. Vladimír Růžička.

Příprava CHKO

V průběhu následujícího období jsme již byli v očekávání slibovaného vyhlášení CHKO. Původně mělo jít o společný akt slovenské i moravské části. V Praze se však vyhlášení nějak zadrhlo, a tak na Slovensku již nečekali a CHKO Biele Karpaty byla vyhlášena v roce 1979 a v ČR až v závěru roku 1980.

V mezidobí jsme objednali tabule se státním znakem, připravili sloupky a pat-

(pokračování na str. 14)

Foto Michal Pavlásek

Víte o CHKO Bílé Karpaty, že...?

- 1 má ve svém znaku (logu) střevíčník pantoflíček?
- 2 ji spravuje Správa CHKO Bílé Karpaty se sídlem v Luhačovicích?
- 3 má rozlohu $\pm 745 \text{ km}^2$?
- 4 leží v nadmořských výškách 170–970 m?
- 5 je biosférickou rezervací UNESCO?
- 6 získala diplom Rady Evropy?
- 7 ji pokrývá na $\pm 44 \%$ území celkem 16 evropsky významných lokalit (EVL)?
- 8 je rozdělená na čtyři zóny odstupňované ochrany přírody?
- 9 má 52 maloplošných zvláště chráněných území o celkové rozloze 1375 ha?
- 10 lze ji rozdělit do 5 etnografických regionů?
- 11 zasahuje do 80 katastrálních území?
- 12 má kolem 67 tisíc obyvatel?
- 13 její nejmenší obcí jsou Haluzice a největší Slavičín?
- 14 se zde nachází více než dvě stě kulturních památek, šest památkových zón, jedna památková rezervace a jedna národní kulturní památka?
- 15 jejím hlavním geologickým podložím je flyš?
- 16 geologické podloží v centrální části obsahuje vyvřeliny (neovulkanity) z dřívější sopečné činnosti?
- 17 má jedenáct vodních ploch větších než 1 ha?
- 18 se zde nachází 30 minerálních pramenů?
- 19 43,5 % území zabírají lesy?
- 20 většinu lesních porostů (58 %) tvoří listnaté dřeviny, zatímco jehličnany 42 %?
- 21 čtvrtina stromů má věk vyšší než 100 let?
- 22 na jejím území bylo vyhlášeno 39 památných stromů?
- 23 má druhově nejbohatší louky na světě?
- 24 zde bylo zjištěno 1450 druhů planých cévnatých rostlin?
- 25 bylo zaznamenáno 50 planých druhů vstavačovitých rostlin (orchidejí)?
- 26 zde roste 12 rostlinných druhů, které se jinde v ČR nevyskytují?
- 27 tady byl zjištěn výskyt sta druhů denních motýlů a více než dvou tisíc druhů nočních motýlů?
- 28 v posledních letech zde byly pozorovány všechny naše velké šelmy?
- 29 má 18 naučných stezek osazených panely?
- 30 se zde nachází 8 rozhleden?

- ¹ vstavačovitá rostlina (orchidej) s největšími květy u nás
- ² oficiálně se jedná o Regionální pracoviště Správa Chráněné krajinné oblasti Bílé Karpaty, spadající pod Agenturu ochrany přírody a krajiny ČR
- ³ podle měření pomocí geografického informačního systému; výnos ke zřízení CHKO z roku 1980 uvádí 715 km²
- ⁴ nejvyšším bodem je Velká Javořina (970 m n. m.), nejnižším bodem je Petrov (170 m n. m.)
- ⁵ od roku 1996; je jednou ze šesti biosférických rezervací v České republice
- ⁶ Diplom chráněných území Rady Evropy jí byl udělen v roce 2000
- ⁷ vymezených v rámci evropské soustavy chráněných území Natura 2000; největšími jsou EVL Bílé Karpaty a EVL Čertoryje
- ⁸ nejprísnejší ochranu má I. zóna (16 % území); II. zóna zabírá 26 %, III. zóna 30 %, IV. zóna 28 %
- ⁹ z toho 5 národních přírodních rezervací, 1 národní přírodní památka, 15 přírodních rezervací a 30 přírodních památek
- ¹⁰ jedná se o Dolňácko, Hornácko, Moravské Kopanice, Luhačovické Zálesí a Valašsko
- ¹¹ z toho do 43 plně a 37 částečně
- ¹² odborný odhad v GISu (M. Žmolík)
- ¹³ Haluzice mají kolem 80 obyvatel, Slavičín téměř 6500 obyvatel; oba leží ve Zlínském kraji
- ¹⁴ památkové zóny: Javorník, Vápenky, Brumov, Sidonie, Luhačovice (část), Valašské Klobouky (část); památkové rezervace: Petrov - Plže; národní kulturní památka: větrný mlýn v Kuželově
- ¹⁵ skládá se ze střídajících se vrstev pískovců a jílovců, řidčeji slínovců, o různých tloušťkách; tato struktura je příčinou častých půdních sesuvů
- ¹⁶ především v podobě andezitů a čedičů, např. v lomu Bučník u Komni nebo lomu Skalka u Starého Hrozenkova
- ¹⁷ Mlýnky (Sudoměřice), Lučina (Tvarožná Lhota), Kejda (Kněždub), Roštovica (Lipov), Ordějov (Bánov), Lubná (Suchá Loz), Kolelač (Bojkovice), Luhačovická přehrada, Kúty (Šanov), Na Zelenském (Štítná nad Vláří), Kuželovský rybník (Kuželov)
- ¹⁸ na území města Luhačovice se nachází celkem 17 minerálních pramenů; minerální voda v Suché Lozi je známá už od 16. století
- ¹⁹ 56,5 % území pokrývá zemědělská půda (orná půda, louky, pastviny), vodní plochy a zastavěné plochy
- ²⁰ nejhojnější dřevinou je buk, zastoupený 32 %, zatímco smrk 28 %, dub 12 %
- ²² nejčastěji se jedná o lípy a duby; největšími z nich jsou Topol u Volenova s obvodem 690 cm, Janův buk (570 cm) a Novohlotská lípa (560 cm)
- ²³ najde se zde přes 65 různých druhů rostlin na ploše 1 m² a 110 na ploše 4 × 4 m
- ²⁶ jsou to hrachor panonský pravý, krušík Futákův, krušík nepravý, prstnatec Fuchsův Soóův, razilka smrdutá, rozrazil latnatý, smldník kmínolistý, starček dlouholistý moravský, starček stinný, tořič čmelákovitý, trojzubec lesostepní, všivec statný
- ²⁷ jedná se o 60 % všech druhů motýlů, kteří se vyskytují v ČR
- ²⁸ vlk, medvěd, rys, přes skrytý způsob života je zaznamenávána i kočka divoká
- ²⁹ nejnavštěvovanějšími jsou Javořinská a Okolo Kopanic
- ³⁰ Travičná (Tvarožná Lhota), Drahy (Javorník), Obecnice (Korytná), U Křížku (Březová), Pod Vojanskú (Bystřice pod Lopeníkem), Velký Lopeník (Lopeník), Na Skalce (Bojkovice), Na Královci (Valašské Klobouky)

Zdroje

- Chráněná území ČR II. Zlínsko (P. Mackovčín, M. Jatiová a kol. 2002) – Bílé Karpaty (str. 243–334). AOPK ČR, Praha a EkoCentrum Brno.
- Louky Bílých Karpat (I. Jongepierová, ed. 2008). ZO ČSOP Bílé Karpaty, Veselí nad Moravou.
- Plán péče o Chráněnou krajinnou oblast Bílé Karpaty na období 2012–2021.
<http://bilekarpaty.ochranaprirody.cz/cinnost-pracoviste/plan-pece-o-chko-bile-karpaty/>.

ky a postupně vše instalovali podél cest na hranicích CHKO. Oblast tak byla vyznačena dříve, než byla schválena a vydána oficiálně zřizovací vyhláška.

Kromě této činnosti jsme prověřili prameny minerálních vod a v katastrálních mapách identifikovali parcely s jejich výskytem. Poté byly připraveny podklady pro jejich vyhlášení za „chráněné přírodní výtvoř“.

Podařilo se nám také sehnat něco málo peněz a ve spolupráci s Přírodovědeckou fakultou Palackého univerzity v Olomouci zorganizovat první tábor s Brontosaurom na ruční sečení sesuvem poničené části Porážek, kde se nedalo použít ani drobnou mechanizaci.

Příprava slavnostního vyhlášení

Bezprostředně po schválení vyhlášky o zřízení CHKO Bílé Karpaty dne 3. listopadu 1980 byla zahájena příprava slavnostního vyhlášení.

Místo bylo předem jasné, Velká Javořina, nejvyšší vrchol pohoří a současně nejstarší rezervace. Hledal se jen nejvhodnější termín. Po konzultacích s ministerstvem kultury byl stanoven termín na 23. května 1981, který navazoval na slavnostní otevření skanzenu ve Strážnici, kterého se den předtím měl účastnit tehdejší ministr kultury Milan Klusák. Mohl tak obě akce spojit.

V průběhu zimních měsíců byl sestaven seznam potřebných opatření a prací (např. oprava výtlučků komunikace z moravské strany, zajištění stolu a lavice pro podpis výnosu ministrem, zprůchodnění stezky pralesem pro hosty), podrobný návrh programu, zajištění kulturního programu a následného posezení pro vý-

znamné hosty. Od poloviny dubna pak téměř denně vyjížděli pracovníci Správy CHKO na Javořinu, aby zajišťovali jednotlivé úkoly.

Za pomoci dvaceti brontosaurů z gymnázia v Uherském Brodě byly z rezervace vysbírány odpady; odvezeny byly dva plné nákladní automobily. Lesní závod Strážnice, který spravoval část rezervace, dovezl velký pařez z jasanu, který měl posloužit jako slavnostní stůl k podpisu. Z půleného kmene byly zhotoveny dvě lavice a provedena jejich povrchová úprava. Dále byl prořezán průchod pralesem, přerézány a odstraněny padlé kmeny, aby je hosté nemuseli přelézat. Těsně před vyhlášením jsme již z Javořiny ani neodjížděli a přespávali na Holubyho chatě. Sjeli jsme až den před vlastním aktem, abychom se dali trochu do slavnostního.

Zázitek

Pobyt na Javořině byl plný dalších zážitků. Když jsme jednoho dne brousili povrchy stolu a lavic, viděli jsme, že se nahoře u vysílače něco děje. Přijelo několik aut a byl tam nezvyklý ruch. Asi po půl hodině k nám přiběhli dva uniformovaní příslušníci a jeden v civilu. A že máme všeho nechat a jít okamžitě s nimi nahoru. Po cestě se vyptávali, co tam děláme, od kdy tam jsme, co jsme dělali před dvěma hodinami. Nahoře nás opakovaně lustrovali a poté, společně s obsluhou, umístili do vysílače, kde jsme byli drženi skoro tři hodiny. Obsluha nám sdělila, že vysílač na nějakou dobu přestal fungovat, což byl průšvih, protože jako jediný přenášel přenos z Čech na Slovensko ze sjezdu KSČ. Po téměř třech hodinách nás zavolali

a řekli, že můžeme jít a dali nám podepsat papír, že o tom, co se zde dělo, nesmíme a nebudeme nikde žádné podrobnosti sdělovat. Až po čase jsme zjistili, že vysílání přerušil mobilní radar od sovětské armády někde na Velkém Lopeníku.

Slavnostní den

V noci přede „dnem D“ bylo zataženo a místy byly slabé přeháňky. To na seřadění hostů v Uherském Hradišti vyvolávalo nervozitu. Co když bude pršet? Máme náhradní variantu? Z věže letiště v Kunovicích však přišla zklidňující zpráva, že oblačnost se během následující hodiny rozpadne a bude následovat slunečné počasí.

Vše nakonec proběhlo, jak mělo. Ministr Milan Klusák podepsal na špalku oficiální dekret o zřízení CHKO Bílé Karpaty, zahrála cimbálová muzika, lidé tleskali. V tom se od vysílače žene chlap v krojové košili s rukama s policejními náramky a křičí: „Milane, zatýkají Ti zasloužilého umělce.“ Ten chlap byl Slávek Volavý, který s ministrem den předtím otevíral skanzen a strávili spolu celý večer při vínku a muzice. Nedalo mu to, a tak si vyjel za Milanem i na Javořinu. A jak se u vysílače dohadoval, že ho tam mají nechat stát, že je ministrův známý, slovo dalo slovo a příslušník VB se nechal ukecat, že si Slávek vyzkouší, jaké je to mít „klepeta“, že to ještě nikdy nezažil. K překvapení příslušníka se však po nasazení náramků Slávek rozběhl směrem k davu s ministrem.

Vše skončilo pobaveným smíchem a osvobozením „zasloužilého umělce“. Poté už se zúčastnění odebrali na komentované prohlídky pralesa a občerstvení v Holubyho chatě. Oficiální hosté odjeli na oběd a zhodnocení akce na Tvrz do Hluku.

Jaroslav Hrabec
Uherské Hradiště

Ing. Jaroslav Hrabec (*1956) sloužil na Správě CHKO Bílé Karpaty do roku 1986, kdy se stal inspektorem ochrany přírody Okresního národního výboru v Uherském Hradišti a od roku 1990 vedoucím referátu životního prostředí Okresního úřadu Uherské Hradiště, od roku 2003 pak vedoucím oddělení ochrany přírody a krajiny Krajského úřadu Zlínského kraje.

Slavnostní vyhlášení CHKO Bílé Karpaty na Velké Javořině, květen 1981
(Foto archiv Správy CHKO Bílé Karpaty)

Chráníme krajinu 40 let

V čísle 1/2019 tohoto časopisu jsme se zabývali historickým vývojem různých typů krajiny v Bílých Karpatech. Čtyřicáté výročí Chráněné krajinné oblasti Bílé Karpaty je příležitostí k podrobnějšímu pojednání o vývoji, který můžeme nyní pozorovat kolem sebe a na který se snaží státní správa ochrany přírody reagovat.

Nová výstavba nerespektující tradiční strukturu, materiál ani styl staveb
(Foto archiv Správy CHKO Bílé Karpaty)

CHKO vzniká

Píše se rok 1980 a ministerstvo kultury vyhláší svým výnosem CHKO Bílé Karpaty. Jak ale vypadá krajina té doby v naší republice? Územím se přehnal vlna kolektivizace zemědělství. Z polí zmizela drobná a pestrá pozemková držba, z krajiny se vytratily meze, polní cesty a stezky. Dominantám kostelů konkurují areály JZD, často stavěné na pohledově významných místech, možná záměrně. Vesnicím se mění tvář, zastaralé nahrazují „moderním“. Mizí tradiční vesnická lidová architektura a vznikají domy městského typu. Z vesnic se stávají malá města (a to nejen pohledově, ale i způsobem života), z chalup v horách rekreační chaty.

V Bílých Karpatech ale jakoby tepal „pokrok“ pomaleji. Ano, mnohé z uvedeného zdejší krajinu postihlo také. Ale v zapadlých vesnicích Moravských Kopanic, Hornácka i Valašska se nepodařilo přeměnit úplně vše. A díky tomu bylo vyhlášením chráněné krajinné oblasti od roku 1980 možné uchránit pozůstatky krajiny, která nám ukazuje, jak kdysi vypadala na většině území ČR.

K roku 1989 a návratu demokratického zřízení do naší země se upínalo mnoho nadějí na obnovu vesnických oblastí. Tento proces bohužel postupuje dodnes velmi pomalu a pozvolna. S důsledky tohoto politického a společenského vývoje se Správa CHKO snaží pracovat tak, aby-

chom nejen chránili ty cenné hodnoty, které nám zbyly, ale i usměrňovali vývoj v krajině pozitivním směrem k její celkové obnově a nápravě.

Jak se stará Správa CHKO

Přestože oficiální ochrana krajiny Bílých Karpat probíhá už 40 let, není na tomto poli zdaleka dobojováno. Ba právě naopak. Tlak na krajinu v podobě nové zástavby, rekreačních objektů a mnohých dalších způsobů využívání krajiny je nadále silný.

Z hlediska péče o krajinu jsou však k dispozici zejména dva procesy, kterými

může státní správa ochrany přírody ovlivňovat její směřování.

Tím prvním je **územní a krajinné plánování**. Územní plány jsou dnes nezbytným dokumentem každé obce, které stanovují to, co, jak a kde je a není možné postavit. Během jejich přípravy a projednávání dochází často ke kolizi různých veřejných a soukromých zájmů.

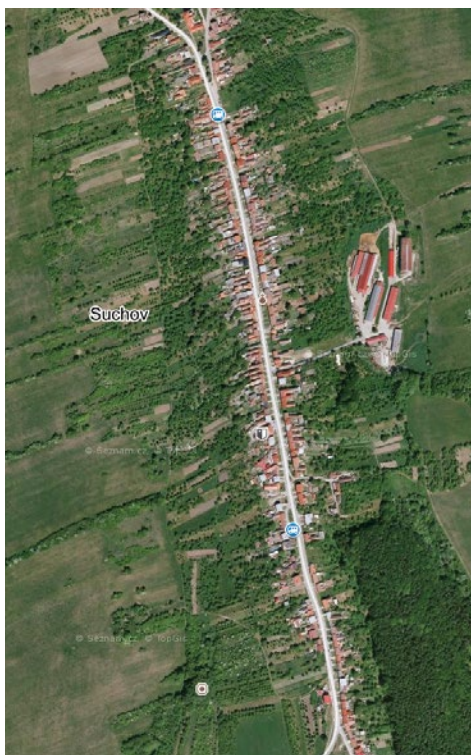
Správa CHKO se snaží v rámci urbanizace krajiny udržet dochovaný ráz krajiny Bílých Karpat. Má k tomu stanovené regulativy, které určují základní rámec venkovské zástavby tam, kde to ještě z hlediska dochovanosti sídla má smysl. Zejména jde o potlačení negativních urbanistických projevů, jako je příměstská kobercová zástavba nesusoudržných typů staveb (spíše známá jako satelitní městečka), výstavba bez respektování okolní zástavby apod.

Pro ochranu a usměrnění krajinného rázu v sídlech je dnes účinným nástrojem možnost zpracovat územní plán s prvky regulačního plánu, který stanovuje poměrně jasná a podrobná kritéria pro novou výstavbu v obci. Přestože je pohled samospráv obcí na tuto problematiku různý, objevují se první vlaštovky, kdy si samosprávy uvědomují potřebu usměrňovat ráz výstavby v obci tak, aby jejich obec působila i nadále harmonicky a zachovala si svůj typický ráz.

Správa disponuje i poměrně podrobnými odbornými podklady jako *Preventivní hodnocení krajinného rázu*, kde jsou popsány hlavní krajinářské hodnoty dané obce a jejího okolí, včetně doporučení pro udržení a zlepšení krajinného rázu.

Původní, citlivě rekonstruovaný domek v centru vesnice
(Foto archiv Správy CHKO Bílé Karpaty)

Suchov – příklad dochované sídelní struktury. Od hlavní ulice navazují obytné domy, zahrady, sady, louky a pastviny. Strukturu narušuje jen areál zemědělského družstva. (Mapový podklad: letecká mapa (ortofotomapa) © Seznam.cz, a.s., © TopGis, s.r.o.)

Druhým významným procesem, který v Bílých Karpatech postupně probíhá, jsou **komplexní pozemkové úpravy**. Z hlediska ochrany krajiny jde o velmi účinný nástroj k tomu, aby se do krajiny vrátily prvky, které z ní byly odstraněny. Tomu nejvíce brání majetkové poměry a neochota vlastníků své pozemky pro tyto účely prodat nebo poskytnout.

V rámci pozemkových úprav je nově navrhována síť opatření v krajině (polní cesty, protierozní opatření, vodohospodářská opatření, opatření pro ochranu přírody) a pro tuto síť jsou vymezeny pozemky. Až následně se k této síti usazují pozemky vlastníků. Pozemky na opatření se využívají z vlastnictví státu nebo obce. Pro soukromé vlastníky pak nabízí pozemková úprava možnost své pozemky sloučit nebo transformovat do parcel s optimálním tvarem, což může být příležitost pro opětovné získání vztahu k vlastní půdě a možnosti pestřejšího obhospodařování přímo vlastníkem.

Celý proces je poměrně složitý a řídí jej Státní pozemkový úřad na základě zákona o pozemkových úpravách. Správa CHKO se při přípravě projektu snaží navrhovat a podporovat žádoucí opatření pro lepší stav krajiny a zároveň usměrňo-

vat některé záměry, které by mohly vést k jejímu poškození (např. velké množství asfaltových polních cest).

Co může dělat každý z nás

Jelikož jsou popsány procesy plánování v krajině vždy veřejně projednávány (územní plány i pozemkové úpravy), může poptávka veřejnosti velmi výrazně ovlivnit směřování jejího vývoje. Samotná praxe dokazuje, že i v CHKO Bílé Karpaty se přístupy ke krajině liší obec od obce, a to často diametrálně. Zásadně se do stylu projednávání i zájmů promítá vliv starostů a aktivní veřejnosti. Jinak řečeno, zájem o zachování a zlepšení krajiny i jejích přirozených funkcí může mít na krajinu Bílých Karpat zásadní vliv. Jak s tím naložíme, už nechám na každém čtenáři.

Až za dalších 40 let naše děti najdou na půdě zaprášené číslo tohoto časopisu, snad si budou moci říct, že jsme jim krajinu nejen Bílých Karpat zanechali zdravou a krásnou.

To je moje přání Bílým Karpatům nejen do dalších 40 let.

Radomír Staš

HaDivadlo

Moby Dick

8. listopadu 2020
premiéra

Herman Melville
Rastislav Ballek
Matěj Nytra
Jan Kačena
autoři

Rastislav Ballek
režie

www.hadivadlo.cz

Orchideje

Dnes má téměř každá domácnost za oknem orchideje. Jsou to rostliny původně z tropů, oblíbené pro své velké, barevné a především zajímavě tvarované květy.

Rok orchidejí

Rok 2020 vyhlásil Český svaz ochránců přírody Rokem orchidejí. Cílem je upozornit veřejnost na tyto zajímavé druhy rostlin a zejména na způsoby jejich ochrany. Orchideje jsou tzv. deštníkovými druhy – tam, kde rostou orchideje, se většinou vyskytuje i řada dalších vzácných rostlin a živočichů. Ochranou orchidejí tak pomáháme i jim.

Typický vstavačový vzrůst – vstavač nachový (Foto Jan W. Jongepier)

Hlízy vemeníku (vlevo) a vstavače mužského (Ilustrace Katrin Jongepierová)

Ten, kdo má rád trochu dobrodružství, může je najít i u nás venku, v přírodě. Naše orchideje – správněji vstavačovitě – sice nemívají tak velké květy jako ty tropické, ale tvarově je napodobují. I ty naše mají květy, které mají složité, až podivné tvary (víte, proč jeden druh má jméno vstavač vojenský?) a některé mají i výraznou kresbu. Tím se zásadně liší od většiny rostlin, například pryskyřníků, jetelů nebo pampelišek. Se vstavači lze srovnávat snad jen některé druhy z čeledi hluchavkovitých.

Svou oblíbenost mezi lidmi získaly orchideje nejen svými květy. Přestože je čeleď vstavačovitých nejpočetnější na světě, jsou v přírodě vzácné a rostou jen na určitých „čistých“ místech. Důvodem je jejich složitý vývoj a celková citlivost na přírodní podmínky. Narazit venku na kvetoucí orchidej je tedy zážitek.

Stavba orchidejí

Jak vstavače vypadají? Kořeny se u většiny našich druhů skládají ze dvou nebo více kulatých až vejčitých nebo protáhlých hlíz, jejichž zvláštní tvar dal některým druhům jména. Mohou připomínat prsty (pětiprstka, prstnatec), vemeno (vemeník), nebo dokonce varlata (vstavač mužský). Listy vstavačovitých jsou vejčité či jazykové nebo užší, až téměř trávovité a mají rovný okraj, tj. nikdy nejsou zubaté nebo vroubkované. Některé druhy (např. hlišník hnízdač – *hniezdovka hlištová*) však listy zcela postrádají.

Z přízemních listů, nebo přímo z kořenů pak vyroste lodyha, která je vždy jednoduchá, tedy nevětvená, a u našich druhů zpravidla stojí svisle. Na jejím vrcholu se pak rozevřou květy, někdy pouze jeden (střevíčník – *črievičník*), častěji však celé květenství (hrozen) složené až z mnoha desítek květů.

Orchidejové květy jsou velmi důmyslné a jsou maximálně přizpůsobené svým opylovačům z říše hmyzu. V tom hrají roli nejen vůně nektaru a barva, ale také tvary a kresba, dokonce i chemické látky, které napodobují feromony. Nevyhýbají se přitom podvodnému chování. Například již jmenovaný střevíčník přiláká především pískorypky (*pieskárky*), které přes horní otvor sklouznou po pysku dovnitř. Z této pasti se dostanou ven pouze tehdy, pokud najdou „zadní vrátka“. A když se jim to

podarí, nalepí se na tyto včeličky pyl, který pak přenesou na další střevíčník. Když ne, tak

v pysku uhynou...

Ještě rafinovaněji probíhá opylování u tořičů, ze kterých v Bílých Karpatech rostou dva druhy, tořič čmelákovitý Holubyho (*hmyzovník Holubyho*) a tořič včelonosný (*hmyzovník včelonosný*). Už první pohled na jejich složité tvarované květy dává tušit, že se tady pán Bůh s přírodou vyhrál. A ano, jak je popsáno ve článku o prvním druhu na str. 20. Fascinující je zde úzký vztah, který vznikl mezi tořičem a stepnicí (včelou rodu *Eucera*).

Soužití s houbami

Po úspěšném opylení květů se vytvoří tobolky, které obsahují velké množství (tisíce!) téměř prachovitých semínek. Ta se snadno rozšiřují na velké vzdálenosti, ale jen zřídka najdou úrodnou půdu.

Noční motýl lišaj svízelový opylující pětiprstku (Foto Jana Jersáková)

Kvůli své velikosti neobsahují semínka vstavačů zásobní látky, a proto potřebují kromě vhodné půdy pomoc s klíčením. A zde je další úžasný jev, který z orchidejí dělá výjimečné rostliny. Když se to podaří, semínko se spojí s podhoubím určitých hub, které mu předávají nutné živiny, které mu pomáhají vyklíčit a pak vytvořit novou rostlinu. Ostatně to může trvat několik (až více než deset) let, než orchidejová rostlina bude mít dost síly, aby poprvé vyketla.

Některé druhy jsou však na úzkém vztahu (symbióze) s houbou závislé po celou dobu života, protože samy nemají listy s chlorofylem, a tím nejsou schopny fotosyntézy. Proto vypadají druhy jako hlístník hnízdák nebo sklenobýl bezlistý i korálice trojklaná (*korallika lesná*) mezi ostatními rostlinami trochu jako mumie.

dejová rostlina bude mít dost síly, aby poprvé vyketla. Některé druhy jsou však na úzkém vztahu (symbióze) s houbou závislé po celou dobu života, protože samy nemají listy s chlorofylem, a tím nejsou schopny fotosyntézy. Proto vypadají druhy jako hlístník hnízdák nebo sklenobýl bezlistý i korálice trojklaná (*korallika lesná*) mezi ostatními rostlinami trochu jako mumie.

Orchidejový ráj

Zachovaných míst vhodných pro růst orchidejí je v Bílých Karpatech celá řada, a proto zde lze najít více než tři čtvrtiny všech druhů vstavačů z České republiky a Slovenska, kterých je kolem sedmdesáti. Území mezi Strážnicí a Valašskými Klobouky tak proslulo jako ráj orchidejí. To si však nemůžeme představit tak, že se orchideje vyskytují všude, kam chodíme.

Jen vzácně se některé druhy, např. kruštík širolistý nebo některé bíle kvetoucí okrotice (*prilbovky*) mohou objevit kolem silnic, v parcích nebo ve větrolamech.

Ale ani ne každá bělokarpatská louka hostí vstavače. Jen ty „nejlepší“ jim poskytují možnost udržet se a každý rok zde rozkvétat. Vzhledem k pomalému růstu je velmi důležité, aby prostředí, ve kterém rostou, bylo dlouhodobě neměnné. Ani přidávání hnoje nebo hnojiva jim nedělá dobře. Naopak, jak je popsáno na str. 19, v případě, že se jedná o louku, by se měl porost udržovat kosením nebo pastvou.

Tyto podmínky plní nejen přírodě blízké lesy a desítky lučních rezervací od Čertoryjí na jihu až po Javorůvky na severu pohoří. Na vstavač mužský, vstavač vojenský nebo

Vstavač kukačka (Foto Jan W. Jongepier)

nenápadný, zeleně kvetoucí bradáček vejčitý (*bradáček vajcovitolistý*) můžeme narazit také v některých dobře udržovaných ovocných sadech. Některé druhy vyhledávají podmáčené louky, mokřady a prameniště – chronologicky: prstnatec (*vstavačovec*) májový kvetoucí v květnu, prstnatec pleťový (*strmolistý*) v červnu, kruštík bahenní (*močiarny*) a pětiprstka hustokvětá v červenci.

Ohrožení

Už jen kvůli tomu, že orchideje mají složitý „životní styl“, jsou citlivé na jakékoli změny a tímto je jejich výskyt ohrožený činností člověka. Vzácné druhy, které rostou pouze na několika místech, mohou pak být ohrožené ve své existenci. Mokřadní druh toříček jednohlízný (*trčulla jednohlízná*) se z našeho území zřejmě už navždy vytratil a musíme dávat pozor,

Původní druhy orchidejí Bílých Karpat

bradáček vejčitý
hlavinka horská
hlístník hnízdák
hlízovec Loeselův
hnědenec zvrhlý
korálice trojklaná
kruštík bahenní, k. dlouholistý,
k. drobnolistý, k. Futákův, k. Greuterův,
k. modrofialový, k. moravský,
k. nepravý, k. podhorský, k. polabský,
k. pontický, k. přehlížený, k. růžkatý,
k. širolistý, k. tmavočervený, k. uherský
okrotice bílá, o. červená, o. dlouholistá
pětiprstka hustokvětá, p. vonná (+),
p. žezulník
prstnatec bezový, p. Fuchsův, p. karpatský,
p. májový, p. plamatý, p. pleťový
rudohlávek jehlanovitý
sklenobýl bezlistý
střevíčník pantoflíček
toříč čmelákovitý, t. včelonosný
toříček jednohlízný (+)
vemeníček zelený
vemeník dvoulistý, v. zelenavý
vstavač bahenní (+), v. bílý, v. kukačka,
v. mužský, v. nachový, v. osmahlý,
v. šteničný (+), v. trojzubý, v. vojenský

Bezlistá lesní orchidej hlístník hnízdák (Foto Jonathan Mitchley)

Okrotice dlouholistá
(Foto Jan W. Jongepier)

aby se to také nestalo hlízovci Loeselovu nebo sklenobýlu bezlistému.

Konkrétních důvodů pro úbytek orchidejí v přírodě je celá řada. Všeobecně se na tom podepsalo zintenzivnění zemědělství od šedesátých let minulého století, především rozorávání, odvodňování a hnojení luk, nebo naopak zanedbání nutné péče. Mnohé druhy vymizely také kvůli znečištění ovzduší, hlavně depozicí dusíku z atmosféry. A pak je tu orchidejář-sběratel...

Naštěstí však existuje v Bílých Karpatech pořád řada vhodných míst, kde můžeme orchideje každý rok pozorovat. A v posledních letech lze u tořičů včelonosných dokonce zaznamenávat nárůst. Proto věřím, že si zde můžeme moci užívat orchidejového roku i v dalších letech.

Jan W. Jongepier

Fota pro výřezy květů v kolečkách:
Marián Filípek, Jan W. Jongepier, Hans Stieglitz, Martin Štecher, Jiří Zerzáň.

Péče o orchideje

O orchidejích je známo, že nesnáší velkou konkurenci jiných rostlin a jsou vázané zejména na přírodní či polopřirozená stanoviště.

Při ochraně orchidejí je třeba věnovat nejvíce pozornosti bezlesí, které vyžaduje trvalou údržbu. Lesní orchideje chráníme jednoduše tím, že nic neměníme – například výsadbou nepůvodních dřevin. Negativní vliv však může mít i nadměrné zastínění nebo vyšší stav spárkaté zvěře, která může lodyhy kvetoucích rostlin okusovat, nebo černá zvěř, která vyrývá hlízky. Největší úbytek za posledního půl století ale způsobilo intenzivní socialistické zemědělství, kvůli kterému stovky orchidejových luk zanikly nejen hnojením či rozoráním, ale i ponecháním ladem.

Správná péče

První snahy o záchranu orchidejových lokalit spadají do začátků 80. let dvacátého století, kdy díky práci dobrovolníků ze Svazu pro ochranu přírody a krajiny TIS, později Českého svazu ochránců přírody (ČSOP), a hnutí Brontosaurus byla obnovena údržba zanedbaných luk. Do nich patří na-

příklad dnešní rezervace Javorůvky, Drahy, Čertoryje či Hutě.

Ještě donedávna spočívala péče o orchideje a další vzácné rostliny v pokosech celé lokality po jejich odkvetu během července. Nyní je přihlíženo i k nárokům dalších organismů, především hmyzu, ale není jednoduché vyhovět všem. Například dřívější kosení luk s výskytem kravce totenu v první polovině června sice podporuje některé modrásky, ale v té době jsou mnohé druhy orchidejí právě v plném květu. Také kosení až v září by těmto motýlům pomohlo přežít, to ale zase zvýhodňuje traviny, které by při déletrvající pozdní seči mohly postupně vytlačit řadu bylin včetně orchidejí.

Řešením je tedy rozdělit seče do více termínů (mozaikové kosení), kdy je každá lokalita kosena po částech a malá část území ponechána bez zásahu. Nekosené části se však musí rok od roku střídát

tak, aby určitá plocha zůstala nepokosená maximálně jednou za deset let. Tento způsob je vhodný i pro rostliny, protože mnohým druhům umožní vysemenění. V nekosené ploše by však neměla dominovat třtina křovištní (*smlz kroviskový*) či jiný nežádoucí druh.

K dobré péči o orchideje také patří pořádné vyhrabání sena a jeho odvezení, nikoliv pouze shrnutí bokem. Když se hromady tlejícího sena ponechávají na okraji pozemku, poškozují to vzácnější rostliny a živočichy, které jsou vázané na lemy. Pokud je lokalita špatně dostupná a odvoz sena neproveditelný, lze považovat za menší zlo jeho spálení na jedné malé ploše v méně hodnotné části území. Jen

Obkosené odkvetlé rostliny prstnatce pleťového na lokalitě Kolo (Foto Ivana Jongepierová)

malou část je možné ponechat na vhodně vybraném místě pro podporu plazů, především užovky stromové.

Co na to orchideje?

Některé vstavačovitě rostliny na dobrou péči („management“) reagují velmi rychle. Je však několik druhů, jejichž četnosti výrazněji ovlivňují i další, ne zcela známé faktory. Týká se to například tořiče (hmyzovníku) čmelákovitého. Koncem 80. let dvacátého století se více než 20 jedinců tohoto druhu objevilo na jedné louce po odstranění náletu keřů v Národní přírodní rezervaci Čertoryje. Postupem doby však i přes pečlivé kosení jeho populace na tomto místě zeslábla na pár jedinců. Je to zřejmě způsobeno zvýšením zápoje trávy sverepu vzpřímeného (*stoklas strechový*). O razantnějším narušení povrchu v tomto místě se však zatím neuvazuje.

Pro některé druhy orchidejí je vhodná i pastva. Jsou to například vstavač kučarka (*obyčejný*), prstnatec bezový (*vsta-*

vačovec bazový) či vemenček zelený. Zde je největším problémem udržení vhodné intenzity pastvy (ani málo, ani moc) a jejího termínu. Z pohledu vegetace je sice nejlepší brzká jarní pastva, může ale při ní dojít k okusu časné kvetoucích orchidejí. Stává se to například v horní části přírodní rezervace Drahy, kde dochází k sežrání desítek vstavačů bledých i dalších orchidejí. Pasení až po odkvetu orchidejí, začátkem července, nese nebezpečí, že příliš tvrdá tráva již nebude zvířatům chutnat a budou ponechány velké tzv. nedopasky. Stejně jako u kosení, i zde se jeví jako nejvhodnější kompromis mozaikovitá údržba, doplněná střídáním pastvy s kosněním.

Neměly bychom zapomínat ani na kosení mokřadů, na které je vázáno také několik druhů orchidejí. Vhodnou dobou je konec července a srpen, kdy jsou všechny orchideje již odkvetlé i vysemeněné. Navíc bývají mokřady v tuto dobu sušší. Podle výzkumu doc. Michala Hájka z Masarykovy univerzity v Brně podporuje

na karpatských prameništích nižší, pro orchideje vhodnou vegetaci nejlépe jejich kosení dvakrát ročně, v červenci a v září.

Kromě vlastní údržby lokalit je důležité také mapování výskytu a sledování populací orchidejí. Kromě profesionálních botaniků a ochranářů se na něm podílí i amatérští botanikové v rámci programu ČSOP Orchideje a členové Orchidea klubu.

Bez těchto nadšenců do mapování a následné péče o nalezené lokality by mnoho druhů orchidejí „přežít“ pouze v herbářích a na zažloutlých fotografiích. Patří jim proto velký dík a přání, aby jejich úsilí neochablo.

Ivana Jongepierová
Veselí nad Moravou

RNDr. Ivana Jongepierová (*1962) je předsedkyní ZO ČSOP Bílé Karpaty, od roku 1983 se zabývá nejen orchidejemi, ale i péčí o luční porosty a jejich obnovou.

Hmyzovník Holubyho klenot mezi klenotmi

V logu chránenej krajiny oblasti Biele Karpaty sa nachádza aj tajuplná orchidea. Ide o významný druh z čeľade vstavačovitá, ktorý má v Bielych Karpatoch centrum výskytu v Európe. Nazýva sa hmyzovník Holubyho.

Hmyzovník Holubyho (*tořič čmelákovitý Holubyho*), vedecky *Ophrys holoserica* subsp. *holubyana*, je špecifický poddruh, ktorý vznikol kedysi dávno krížením dvoch druhov hmyzovníka na našom území. Skrížili sa hmyzovník čmelovitý (*tořič čmelákovitý*) a hmyzovník rožkatý (*tořič slučí*), druhy pôvodné v Stredomorie. Dnes sa na Slovensku vyskytuje iba jeden z rodičov, hmyzovník čmelovitý, a to veľmi vzácné v Malých Karpatoch.

Hmyzovník Holubyho na Slovensku rastie v Malých a Bielych Karpatoch, Trábeči, Strážovských vrchoch, na Považí a v Turci. V Českej republike sa vyskytuje iba v oblasti Bílých Karpat. Rastie aj v Maďarsku a Dalmácii.

Názov odkazuje na slovenského botanika Jozefa Ľudovíta Holubyho, ktorý v 19. storočí pôsobil ako farár v Zemianskom Podhradí a skúmal flóru Bošáckej doliny a Bielych Karpat.

Ako vyzerá a kde rastie

Hmyzovník Holubyho je trváca bylina, 10 – 40 cm vysoká, dolné listy tvoria ružicu, sú kopijovité, až 10 cm dlhé. Horné listy sú menšie, objímavé. Na priamej byli sa nachádza riedke súkvetie, máva 1 – 8 kvetov, výnimočne aj viac ako 10. Jednotlivé kvety sú pomerne veľké, s podlhovastým vypuklým, často trojlaločným pyskom s dvoma hrbolčekmi. Pysk je zamatovo hnedý so svetlou kresbou v strede, okvetné lístky sú ružové. Keďže ide o hybridný druh, kvety sú tvarovo i farebne veľmi premenlivé.

Kvitne od mája do júna. Rastie na výslunných lúčach, trávnatých a krovinatých stráňach, v lesných lemoch, prevažne na vápnatých pôdach nížin a pahorkatín. Oblubuje nezatienené stanovištia. Na slovenskej strane Bielych Karpat ide často o penovcové biotopy – nie podmáčané prameniská, ale suchšie penovco-

vé kopy s nízkou vegetáciou tráv, bylín a machorastov. Výskyt na penovcových stanovištiach je známy aj z moravskej strany Bielych Karpat. Pre hmyzovník je nevyhnutné, aby rastlinný kryt bol slabozapojený, medzernatý, preto je dôležité lokality výskytu udržiavať, aby nezarastali.

Hmyzovník Holubyho patrí ku kriticky ohrozeným taxónom na Slovensku i v Českej republike. Je chránený zákonom i medzinárodnou zmluvou CITES.

Tajomstvo opelenia

Nesmierne zaujímavý až bizarný spôsob získania hmyzieho opelenia je príznačný pre celý rod hmyzovník. Kvety hmyzovníkov nemajú nektár, nevoňajú, vyzerať akoby na kvete sedel nejaký živočích z ríše hmyzu – včela, čmeliak, mucha. Preto tento rastlinný rod do-

Ilustrace Soňa Štefániková

stal slovenský názov hmyzovník a druhové názvy včelovitý, čmelovitý, muchovitý.

Nápadnej zhody určitého hmyzu so sfarbením, tvarom a ochlpením kvetného pysku u hmyzovníkov si všimol už Carl Linné, neskôr aj Charles Darwin. Tajomstvo opelenia však objasnil až po roku 1960 švédsky entomológ Bertil Kullenberg.

Pysk kvetu hmyzovníka doslova napodobňuje samičku niektorého druhu hmyzu. Rastlina vábi opelovača aj pachovými látkami, ktoré pripomínajú hmyzie hormóny, tzv. feromóny. Hmyzovník Holubyho opelujú samotárske včely rodu stepnica (*Eucera*). Samičky stepnice sa liahnu skôr ako samičky. V čase nedostatku samičiek samičky nalietaťavajú na kvety hmyzovníkov a pokúšajú sa s nimi spáriť. Pri tejto aktivite sa na telo samčeka nalepia brylky s peľom rastliny, ktoré hmyz preniesie na inú rastlinu a sprostredkuje opelenie. Kvet funguje ako akási sexuálna atrapa a jeho lákadlá ho robia dokonca atraktívnejším, ako je samička.

Paradoxom je, že veľmi málo kvetov býva opelených. Stane sa, že u naplno rozkvitnutého hmyzovníka sa nevyvinie ani jedna oplodnená tobolka, čo značne obmedzuje možnosť jeho pohlavného rozmnožovania.

Zložité vzťahy

Lokality hmyzovníka Holubyho sú roztrúsené po celej chránenej krajine oblasti Biele Karpaty a Bílé Karpaty, populácie na nich však majú často iba niekoľko jedincov. V niektorých rokoch sa rastlina neobjaví vôbec, prežíva nepriaznivé obdobie vo forme podzemnej hľuzy bez vytvorenia nadzemných orgánov. Pre kvitnutie v danom roku je kľúčový rok predtým. Ak bola predošlá vegetačná sezóna nepriaznivá, napr. príliš suchá, vytvorí sa v podzemných orgánoch menej zásobných látok a rastlina kvitne menej alebo vôbec.

Ďalšou zvláštnosťou hmyzovníka Holubyho je tvorba nových listov už na jeseň, čo patrí k typickým znakom medite-

ránnych druhov orchideí. Listová ružica začne rásť v jeseni, prečká zimu, na jar začne pozvoľna odumierať. Niekedy odumrie ešte skôr, než zo zásobnej hľuzy vykvitne nová rastlina. Kvitnutie trvá krátko, potom sa nadzemná časť rastliny rýchlo rozkladá, v letných mesiacoch už nie je po nej ani stopy.

Napriek nápadnému kvetu sa hmyzovník Holubyho počas kvitnutia hľadá veľmi ťažko. Často sa stane, že stojíte priamo na mieste, kde sa istotne vyskytuje, ste tam presne v čase kvitnutia a nevidíte ho. Treba sa skloniť, obzerať plochu zo všetkých strán a uhlov, dokonca aj pokľaknúť a vtedy ho zbadáte. A čudujete sa, ako je to možné, že ste si ho hneď nevšimli.

Výborne sa hľadá v januári. Keď je zima bez snehu, zelené ružice hmyzovníkov sa v nízkej šedivej vegetácii vynímajú a dajú sa ľahko nájsť. Ak však prídu holomrazy, ružice môžu namrznúť a rastliny potom nekvitnú.

Katarína Rajcová

Recenze

Měli odvahu žít

Dvoudílná publikace historičky PhDr. Miroslavy Polákové, kterou v roce 2018 vydalo nakladatelství Academia, přibližuje okolnosti i detaily protinacistického odboje na Uherskobrodsku v letech 1939–1945.

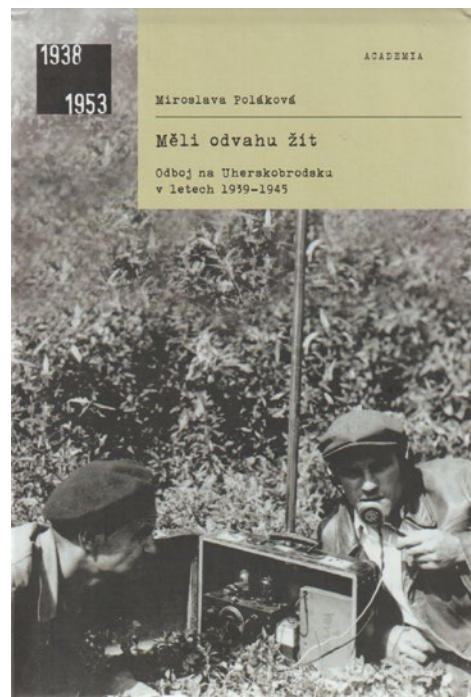
O tom, že se jedná o výjimečné historografické dílo, svědčí nejen jeho rozsah (takřka 1250 stran), ale také ocenění a ohlasy, kterých se mu dostalo. Chvály jsou v tomto případě namístě, neboť odborná i redakční úroveň knihy je na vysoké úrovni. Čtivá kniha je napěchována fakty, jmény, tabulkami i fotografiemi. V obsahu knihy je přitom každá kapitola heslovitě přiblížena, takže v publikaci se velmi dobře orientuje. Dr. Poláková v rozsáhlém pojednání zpracovala kromě množství archivních materiálů také ústní výpovědi více než 140 osob, a dokázala tak ve svém díle soustředit mnohé z toho, co by jinak zůstalo buď neobjeveno, nebo zapomenuto.

V případě protektorátní éry, během níž zahynuly tisíce obyvatel někdejšího Československa, je to čin nanejvýš po-

třebný. Region jihovýchodní Moravy byl v té době strategicky důležitou zónou, a tak i odbojové dění zde bylo pestřejší než ve většině koutů Moravy a Čech. Autorka z této skutečnosti těží a vykresluje hodnověrný obraz organizovaného protinacistického odboje, ilegálních aktivit či terénního partyzánského boje soustředěného převážně v oblasti Bílých Karpat.

Autorka si kladla za cíl nahlížet do historie co nejvíc nestranně a konfrontovat zjištěné informace se shromážděnými svědectvími. Politický pohled na dějiny protežující tu či onu ideologickou stranu je jí cizí. I díky tomu kniha působí objektivně a nezaujatě.

Paradoxem dneška je skutečnost, že vydání rozsáhlé publikace bylo možné až po několikaletém úsilí autorky o shromáždění potřebných finančních pro-

středků. Fakt, že náklad je již rozebrán a publikace je tak dostupná především ve veřejných knihovnách, je určitým zadosťučiněním.

Petr Slinták

O květech orchidejí

Nejen v tropech, ale i v naší přírodě rostou orchideje. Není jich mnoho, jsou vzácné a samozřejmě, stejně jako ty tropické, jsou nádherné. Pro rozmanitost, velikost a krásu květů se o orchidejích říká, že jsou to královny mezi květinami. Nu – dobře, nechme to tak být. Lidem, zejména lidu zahradnickému a zahrádkářskému, se ty jejich veliké, složité a hluboké květy líbí. Jenže právě pro jejich velikost a složitost se mohlo stát, že by orchideje úplně zanikly. To bylo tak...

Před časem, nikdo už neví jak dlouhým, soutěžily orchideje mezi sebou o nejkrásnější květ. Za pomoci lučních skřítků květy protahovaly a zvětšovaly, barvily je neuvěřitelnými barvami a jejich kombinacemi. Nejvíce nápadů měl skřítek Vojtíšek, který krom květin měl rád i lidi, a tak některé květy z jeho dílny vypadají opravdu jako lidé – třeba jako voják s přilbou na hlavě. Skřítek Fanek zase vymyslel pro jednu orchidej hluboký lalok, takový visutý balkon, v němž pak sedával a nechával se houpat mírným vánkem. Představivost skřítků byla nezměrná, a proto se co chvíli některá orchidej pyšnila něčím novým a nevídaným. Jedna drobná lesní orchidej, které Vojtíšek navrhl a vytvaroval květ do podoby pavoučka s fialkovým zadečkem, se dokonce ozvláštnila tím, že odložila listy i zelenou barvu lodyhy a vsadila v soutěži na bezbarvost. Celé její tělísko je jakoby ze skla... Prostě co orchidej, to originál, krása krásoucí, ale...

...ale život běžel dál a ukázalo se, že květy orchidejí se líbí skřítkům (aby ne, když je sami navrhovali) i lidem (když je našli) a samozřejmě všem těm domýšlivým orchidejím. Taktéž se však ukázalo, že ty vyzývavé a složité květy se pranic nelíbí motýlům, motýlkům, mouchám, vosičkám a všelijakým dalším příslušníkům hmyzího národa. Stěžovali si:

„Je to velká paráda, ale nevoní!“

„Nejen, že nevoní, ale mají málo nektaru. V květech těch královen je to jak u žebráků!“

A také:

„To není žádná zábava, létat ke královnám. Jejich květy jsou úplné bludiště a až se dostaneš ke konci, nic tam není. To raději létám na kopretiny...“

„Já raději na fialky nebo na pampelišky, tam se najím hned!“

No prostě, hmyzáčkům se ty šlechtické květy nelíbily a orchideje měly problém.

„Kdo nás bude opylovat, když za námi nikdo nelétá?“

„Když nás nikdo neopyluje, nebudeme mít semínka. Nebudeme mít dětičky a dočista vymřeme,“ stěžovaly si orchideje lučním skřítkům.

„Že prý málo voníme a že naše květy jsou hluboké. Hmyzí sosáčky se prý až k našemu nektaru nedostanou,“ uzavřela stížnosti orchidejka, co jí dnes říkáme pětiprstka.

Luční skřítki tedy svolali poradu a společně dumali, jak to všechno vyřešit. A co myslíte, povedlo se jim to? Nu

ano, povedlo! Hlavní slovo si vzal skřítek Jonatán. To vám byl výtečný chlapíček. Ostatním skřítkům vysvětlil své nápady a už se to rozjelo. Tým skřítků začal upravovat, montovat a všelijak pracovat na květech orchidejí. Jedné orchidejce zjednodušili složitý labyrint květu na zajímavý tunýlek s krásnými kresbami na stěnách (aby bylo na co koukat) a s malým jezírkem plným nektaru na konci. Hluboké květní kalichy skřítki nezkracovali, jen je více rozevřeli, aby se do nich dostali i velcí létající broučouni. S pětiprstkou i několika jinými orchidejkami se skřítki dohodli, že budou vonět jedině v noci, kdy létají lišajové, kteří mají nejdelsí sosáčky ze všech motýlů.

Úplně nejslavnější pak byl Jonatánův nápad označit květy některých orchidejí obrázkem těch hmyzáčků, kteří mají dlouhé sosáčky a doma plno hladových dětí.

To aby věděli, že tady jsou vítáni a dobře se pomějí. A tak skřítki

malovali na květní plátky obrázky čmeláků, včel a nejrozumnějších samotářských včeliček. Skřítki měli i zajímavé technické nápady, tak třeba zvětšili spodní plátky květů některých orchidejí, aby vytvořili perfektní přistávací dráhu pro rychle létající hmyzáčky, a navíc na těch plátcích udělali plno příčných drážek, aby se letcům při přistání nesmekaly nožičky.

Byly to krásné dny a skřítki si přitom užili velkou legraci. Namyšlené orchidejky si občas stěžovaly a brblaly, ošívaly se a byly tak trochu na nervy, ale nakonec uznaly, že skřítkové udělali spoustu dobré práce a vlastně je zachránili. Proto jsou tu všechny ty orchideje dodnes, a proto se i my můžeme radovat z jejich krásy.

A luční skřítkové? Nu – ti jsou zde také, samozřejmě. Že o nich nevíte? Asi se v přírodě koukáte málo kolem sebe. Jsou to bezvadní chlapíci a určitě vám o nich ještě něco napíšu. Třeba příště.

Pavel Bezděčka
(text a ilustrace)

Zimní soutěž o orchidejové tričko

Napiš nám správné odpovědi, a zúčastni se tak soutěže o tričko s motivem bělokarpatské orchideje.

Kvíz

1. Která organizace rok 2020 vyhlásila Rokem orchidejí?

- a) Agentura ochrany a přírody ČR
- b) Český svaz ochránců přírody
- c) Orchidea klub

2. Která z těchto rostlin NENÍ orchidejí?

- a) náprstník
- b) pětprstka
- c) prstnatec

3. Jak máme nejlépe pečovat o louku, kde rostou orchideje?

- a) hnojit ji
- b) kosit ji
- c) oplotit ji

4. Kde se vzalo jméno vstavač vojenský?

- a) jeho plody vystřelují semínka jako z pušky
- b) jeho květy vypadají jako panáček s přilbou
- c) roste na loukách v organizovaných skupinách připomínajících armádu

5. Slovo orchidej je odvozeno od řeckého slova orchis, což znamená:

- a) korál
- b) nádhera
- c) varle

6. Která naše orchidej kvete na jaře jako první?

- a) vstavač bledý
- b) prstnatec májový
- c) krušík široolistý

7. Na kterém místě je výskyt orchidejí nejméně pravděpodobný?

- a) na rašelinisti
- b) na pšeničném poli
- c) v jehličnatém lese

8. Orchideje patří do čeledi:

- a) liliovitých
- b) složnokvětých
- c) vstavačovitých

9. Kolik existuje druhů orchidejí na světě?

- a) ca 170
- b) do 3 500
- c) přes 25 000

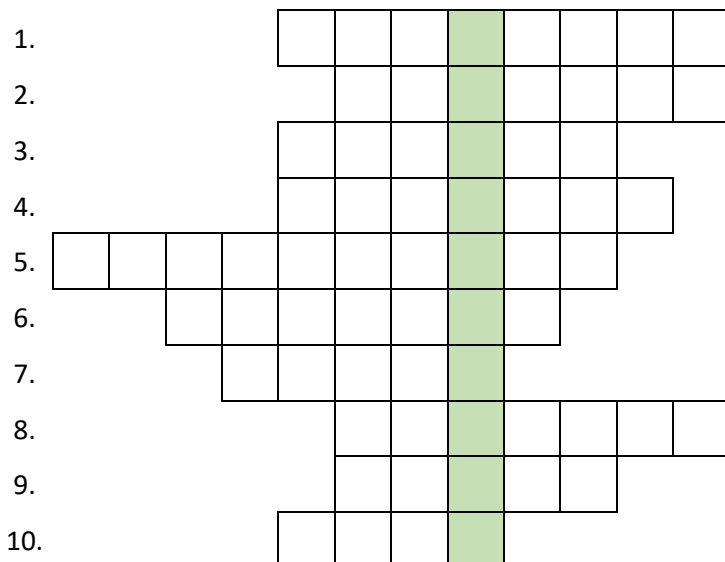
10. Proč „hledají“ orchidejová semínka ke svému vyklíčení houby?

- a) houby jim poskytují potřebné živiny
- b) potřebují houbové výtrusy jako substrát
- c) pod klobouky hub jsou chráněné

Doplňovačka

V tajence se objeví jméno jedné z našich orchidejí.

1. lesní orchidej bez zelených listů
2. jiné jméno pro orchidej
3. stanoviště prstnatce májového
4. přibližný počet druhů orchidejí v Bílých Karpatech
5. luční orchidej se sytě fialovo-červenými květy
6. lesní bílé kvetoucí orchidej
7. hmyzovnik český
8. koření z jedné tropické orchideje
9. podzemní orgán mnoha orchidejí
10. jedna z částí orchidejového květu

Odpovědi na deset otázek a tajenku doplňovačky zašlete do **31. března 2021** na email casopis@bilekarpaty.cz nebo poštou na adresu:

ZO ČSOP Bílé Karpaty
redakce časopisu Bílé - Biele Karpaty
nám. Bartolomějské 47
698 01 Veselí nad Moravou

K odpovědi napište druh (dámské/pánské) i svou velikost trička (např. S/M/L/XL/XXL).

Jeden vylosovaný výherce obdrží tričko s orchidejovým motivem a předplatné časopisu Bílé - Biele Karpaty na jeden rok.

Správné odpovědi z minulého čísla 1/2020:

1. a, 2. c, 3. b, 4. a, 5. c.

Výherce soutěže: Šimon Nešporík (Chocení).

Tajenka doplňovačky: Parnassius.

Řešení osmisměrky: dimorfismus.

Ilustrace Lenka Šachová Ulipová

Cena předplatného:
Česká republika 100 Kč
Slovensko 200 Kč

Bílé - Biele Karpaty

Předplatné prosím uhradte vydavateli ZO ČSOP Bílé Karpaty,
číslo účtu: 1442785399/0800, variabilní symbol: 1111.
Do zprávy uveďte „časopis BBK“ a vaše jméno.

Bližší informace najdete na csop.bilekarpaty.cz.

Bílé - Biele Karpaty

časopis moravsko-slovenského pomezí
2/2020, 25. ročník

Vydavatel:

ZO ČSOP Bílé Karpaty
nám. Bartolomějské 47
698 01 Veselí nad Moravou
tel: +420 518 326 470
e-mail: redakce@bilekarpaty.cz

Spolupracující organizace:

Správa CHKO Biele Karpaty, Nemšová
Vzdělávací a informační středisko Bílé Karpaty,
o.p.s., Veselí nad Moravou
Agentura ochrany přírody a krajiny ČR,
Regionální pracoviště Správa CHKO Bílé
Karpaty, Luhačovice

Redakční rada:

Libor Ambrozek, Pavel Bezděčka,
Zuzana Černá, Tomáš Hamrlík,
Jan W. Jongepier (šéfredaktor), Aleš Naňák,
Marie Petruš, Katarína Rajcova, Jitka Říhová,
Petr Slinták

Grafika a sazba: David Jongepier

Tisk: Tiskárna Didot, spol. s r.o.

Rozšiřuje: Mediaprint & Kapa

Koordinace distribuce:

Vydavatelský servis „Říha“

Inzerce a předplatné: Jitka Říhová

Reg. č. E 7428, ISSN 1211 – 3638,
vychází 2x ročně, náklad 2700 ks,
cena 50 Kč (DPH 10 %) / 2 EUR.

Čitatelia na Slovensku môžu predplatné
vo výške **8 EUR na rok** uhradiť poštovou
poukážkou na adresu:

Občianske združenie Pre prírodu,
Mierové námestie 29, 911 01 Trenčín,
tel.: +421 326 598 387,

e-mail: katarina.rajcova@soprs.sk.

Do správy pre príjemcu uveďte „časopis BBK“.

Poděkování

Toto číslo bylo vydáno v rámci programu Českého svazu ochránců přírody „Ochrana biodiverzity“ (<http://biodiverzita.csop.cz>), podpořeného Lesy České republiky, s. p., Nadací Ivana Dejmala a v grantovém řízení Ministerstva životního prostředí.

Materiál nemusí vyjadřovat stanoviska donátorů.

Vydání čísla bylo také podpořeno Agenturou ochrany přírody a krajiny ČR, regionálním pracovištěm Správa CHKO Bílé Karpaty.

Ministerstvo životního prostředí

Také děkujeme všem obcím, firmám, předplatitelům a příznivcům našeho časopisu za projevenou přízeň a finanční podporu (řazení dle abecedy):

Mecenáši časopisu Bílé - Biele Karpaty (podpořili částkou 4000 Kč a více):

Český svaz ochránců přírody (Praha), Kongregace sester nejsvětější svátosti (České Budějovice), NET4GAS (Praha), HaDivadlo (Brno).

Patroni časopisu Bílé - Biele Karpaty (darovali 1000–3999 Kč):

Obec Radějov, Ivana Bilavčíková (Uherské Hradiště), Ing. Tomáš Černý (Pozlovice), MUDr. Petr Kaňovský (Vranov u Brna), Filip Kostecký (Brno), Ing. Aleš Máchal (Brno).

Podporovatelé časopisu Bílé - Biele Karpaty (darovali 500–999 Kč):

Obec Nedašova Lhota, Jiří Gajda (Strážnice), Ing. Antonín Hájíček (Rakovník), Stanislav Hekele (Loštice), Ing. Bc. Anna Hubáčková (Hodonín), Aleš Jurčík (Vysoké Mýto), Marie Kramná (Šumice), Marek Matějka (Třebíč), Stanislav Oborný (Strážnice), Ivan Střiteský (Prostějov), Milan Šašinka (Brno), Božena Šebestová (Frýdlant nad Ostravicí), Ing. Václav Tetera, CSc. (Kroměříž).

Přispěvatelé časopisu Bílé - Biele Karpaty (darovali 200–499 Kč):

Jarmila Barboříková (Štítná nad Vláří), Marie Blažková (Jablonec nad Nisou), Dagmar Čechová (Veselí nad Moravou), Ing. Martin Horňák (Suchá Loz), Martin Hrouzek (Uherské Hradiště), Mgr. Jan Jagoš (Velká nad Veličkou), Jiří Kadlec (Napajedla), Ing. Julius Kodrlik (Uherský Ostroh), Anna Krhovská (Radějov), Ing. Petr Kučera (Brno), Miroslav Lorenc (Hradec Králové), Josef Navrátilík (Nová Lhota), MUDr. Helena Novosadová (Brno), Zdeněk Pek (Valtice), Bc. Michal Ptáček (Brumov), Jan Rozsypálek (Uherské Hradiště), František Šišlák (Horní Lideč), Jaroslav Šmýd (Hodonín), Marie Tejklová (Bzenec), František Trojek (Boršice u Blatnice), Jiří Tyl (Bohuslavice u Kyjova), Pavla Záhumenická (Bohumín), Marie Žáková (Kunovice).

Redakce

Titulní strana: Prstnatec Fuchsův / vstavačovec Fuchsov (Foto Martin Štecher)

Navštivte náš E-shop Bílé Karpaty na webu: eshopbilekarpaty.cz

Nevíte si rady? Zavolejte.
+420 518 326 470
Po - Pá 8:30 - 11:30 a 13:00 - 16:00

0 ks
za 0,00 Kč

Knihy

Trička

Budky a krmítka

Regionální travní směsi

Časopis Bílé - Biele Karpaty

DVD / CD

BIO Ovoce

Korkové podtácky

Kalendář

Psací pera

Z naší nabídky

Vybrali jsme pro vás

Nejprodávánější

Akce

Novinky

Pojďte s námi do přírody!

Otevřeli jsme pro vás již stovku cenných lokalit.

Blíž přírodě

Objevte studánku, kde žijí mloči skvrnití.
Mločí studánka,
Myslík /
Frýdek-Místek

Porovnejte si délku skoku s blechou nebo jelenem.
Zásmucká Bažantnice
Zásmuky / Kolín

Otužte se v přírodním knajpovišti.
Semanínská stezka,
Semanín /
Ústí n. Orlicí

Bivakujte v zaniklé osadě.
Umíř, Plachtín /
Plzeň – sever

Poučte se o jediné lokalitě kriticky ohrožené byliny kandík psí zub v ČR.
Medník, Hradištko /
Praha – západ

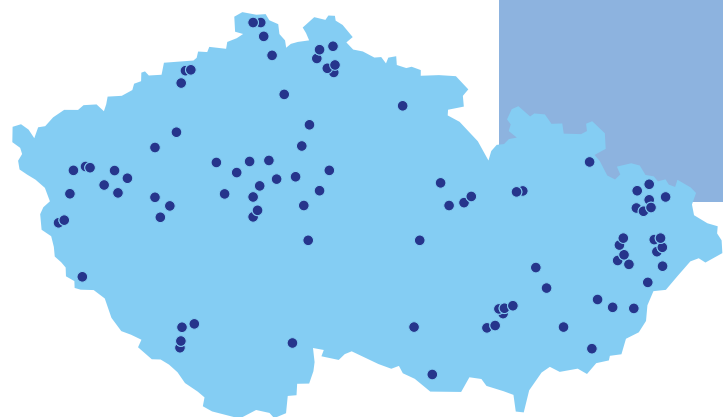
Pozorujte až 160 druhů ptáků.
Rezervace
Štěpán,
Děhylov /
Ostrava

Pohrajte si s vodním mlýnkem.
Capartické louky,
Capartice /
Domažlice

Obejděte s námi celý Svět.
Cesta kolem
Světa, Třeboň

Učte se poznávat přírodu nejen očima.
Les plný smyslů,
Krásná Lípa / Děčín

Podívejte se na líhniště pro hady a ještěrky.
Mokřadní louka Kolo,
Slavkov /
Uh. Hradištko

S Českým svazem ochránců přírody jsme v rámci programu NET4GAS Blíž přírodě zpřístupnili veřejnosti již stovku přírodně cenných lokalit.

www.net4gas.cz

Přesvědčte se na www.blizprirode.cz
a vyrazte rovnou do přírody!

OCHRANA BIODIVERZITY

Zachování a obnova druhové rozmanitosti – péče o cenné biotopy, podpora ohrožených druhů rostlin a živočichů včetně propagace jejich ochrany – patří mezi základní poslání Českého svazu ochránců přírody. V současné době jsou tyto aktivity zastřešeny otevřeným národním programem ČSOP Ochrana biodiverzity.

V rámci programu probíhá například mapování výskytu orchidejí, vážek, ptáků, obojživelníků, velkých šelem, ale také třeba starých a krajových odrůd ovocných dřevin.

Kromě mapování, které přináší cenné informace umožňující jejich efektivní ochranu, jsou realizovány i rozmanité činnosti podporující konkrétní druhy organismů. Tradiční činností je vyvěšování, čištění a opravování budek a hnízdních podložek pro dravé i zpěvné ptáky, čápy či netopýry. V období tahu obojživelníků jsou zajišťovány desítky úseků silnic a přenášeny tisíce jedinců. Pro plazy jsou budovány a obnovovány suché kamenné zídky, pro ledňáčky upravovány břehové úseky podél vodních toků.

O důležitosti a možnostech ochrany jednotlivých druhů se veřejnost má možnost dozvědět na odborných seminářích, terénních exkurzích, výstavách či z řady metodických i jiných publikací.

Bližší informace o programu ČSOP naleznete na webových stránkách www.biodiverzita.csop.cz, či vám je rádi poskytneme na telefonním čísle 222 516 115.

Národní program Ochrana biodiverzity podporují:

Ministerstvo životního prostředí

Generální partner Ochrany biodiverzity